

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΕΥΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΞΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Β' 1878



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΥ ΥΠΟ Σ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

—
1878

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006



ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ *

Κύριοι,

Ἡ εὐγενέστερα καὶ ἐξοχωτέρα ἐνασχόλησις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἶναι ἡ ἐνασχόλησις καὶ ἐργασία ἐκείνη, καθ' ἣν τὸ πνεῦμα καθιστάμενον ἑαυτοῦ ἀντικείμενον, μελετᾷ ἑαυτὸ, λαμβάνον συνείδησιν ὑπὸ πάσας τὰς φάσεις καὶ ποικιλίας, ὑφ' ἧς παρίσταται καὶ δρᾷ ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ προόδου καὶ ἀναπτύξεως. Ἐν τῇ ὑψηλῇ ταύτῃ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ἀξίας μελέτῃ καὶ συναισθήσει ἀρύεται πλήρη τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ ἀντλεῖ τὴν ἰσχὺν ἐκείνην, ἣτις κρατύνουσα αὐτὸ πρὸς τινὰ τελικὸν σκοπὸν, πρὸς τι ἰδεῶδες ὑψηλότερον, ἐμπνέει αὐτῷ τὴν συνείδησιν τῆς ἀθανασίας, δίδωσι ζωὴν καὶ πραγματικότητα εἰς πᾶσαν αὐτοῦ σκέψιν, εἰς πᾶσαν ἀπόπειραν ῥήξεως τῶν δεσμῶν τοῦ πεπερασμένου τούτου κόσμου καὶ ἀνατάσεως πρὸς ἄλλον κόσμον ἰδεωδέστερον καὶ καθολικώτερον, ἐν ᾧ καὶ μόνῳ ἀνευρίσκει τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ πατρίδα καὶ κατοικίαν.

Εἶναι μεγάλη, ὑψηλὴ ἡ ἐργασία αὕτη, δι' ἧς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα προσπαθεῖ νὰ ἐρευνήσῃ καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ, νὰ μυηθῇ καὶ νὰ ἐπιλύσῃ τὰ μυστήρια τοῦ καθόλου κόσμου τῆς δημιουργίας· εἶναι ἡ ὑψίστη αὐτοῦ ἐνασχόλησις ἡ ἐργασία αὕτη, καθ' ἣν μετὰ μακρὰν ἀγωνίαν κατορθοῖ ν' ἀνκαλύψῃ ἕνα νόμον τοῦ βίου, μίαν ἀκτῖνα νέας ἀνατελλούσης ἀληθείας ἐν τῷ οὐρανῷ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ πνεύματος εἶναι πάλιν διαρκῆς, παρατεταμένη, ἐν τῷ μέσῳ τῶν θυελλῶν τῶν αἰώνων καὶ τῆς ἱστορίας βαίνοντος πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἀγνώστου, τοῦ ἀπολύτου· καὶ ἡ ἐργασία αὕτη οὐδέποτε λήγει, οὐδέποτε εὐρίσκει τέρμα ἀνέσεως καὶ γαλήνης, διότι εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐν αὐτῇ καὶ δι' αὐτῆς μόνον ζῆ καὶ ὑφίσταται, διότι δι' αὐτῆς μόνον ἀποκαλύπτεται ἡ σημαντικότης αὐτοῦ καὶ ἡ ἀποστολὴ ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Τοιαύτης ἐργασίας καὶ ἐνασχολήσεως κατ' ἐξοχὴν εἶναι τὸ ἄσυλον καὶ ἡ ἀφρητρία ὁ ὑπέρτατος αὐτός τοῦ πνεύματος ναός, ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην στιγμὴν ὑπὸ μιᾶς ἐλπίδος, ὑφ' ἑνὸς πόθου κατεχόμενοι, συνήλθομεν. Ἐνταῦθα πρόκειται τὸ χρηστήριον, ἀφ' οὗ ἡ χρησμοδὸς τῶν νεωτέρων λαῶν Πυθία, ἡ ἐπιστήμη, ἐρμηνεύει τὰς ἀποκαλύψεις αὐτῆς, τὰς πνευματικὰς αὐτῆς ἐμπνεύσεις εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Μεγάλῃ ἀποστολῇ, ἀλλὰ καὶ μεγάλῃ εὐθύνη δι' ἐκείνον, ὅστις μὴ ἀναλογιζόμενος τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, νέος τῆς ἐπιστή-

* Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῇ 3ῃ Δεκεμβρίου 1877.

μὲν Ἰκαρος, ἄνευ πολλῆς προμελέτης ζητεῖ ν' ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ χρησιμφοῦντος τρίποδος τῆς ἐπιστήμης.

Εἶναι εὐρεῖα ἡ σπουδαιότης καὶ σημασία τῆς ἐπιστήμης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς καθολικῆς ἀναπτύξεως τῶν λαῶν, ἀλλὰ τούτου ἕνεκα καὶ εὐρὺς ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ εὐθύνη σπουδαία. Ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι πλέον ἡ μυστικὴ ἐκείνη τῶν ἀρχαίων χρόνων ἰέρεια, ἡ ἀποκαλύπτουσα εἰς ὀλίγους μόνον μεμνημένους τὰ γριφώδη καὶ δυσκατάληπτα αὐτῆς σύμβολα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν ὄντων. Ἐστὶς ἐμπνευσμένη καὶ ἐνθουσιώδης, ἀσβεστον τὸ πῦρ τηροῦσα τῆς ἀληθείας, προσφέρει αὐτὸ ἄνευ ἐξαιρέσεως, ἀδιακρίτως εἰς πάντας. Καθολικὴ ἰδέα, ἀνήκουσα οὐχὶ εἰς μίαν ἐποχὴν, εἰς μίαν κοινωνίαν, ἀλλ' εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας καὶ εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἀνερευθῶσα τὴν φύσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἀποστολὴν, τοὺς νόμους, τὸ τέλος αὐτῆς, ἀπελευθεροῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, καθιστῶσα αὐτὸ ὑπέρτερον παντὸς ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ δεσμοῦ, παντὸς πεπερασμένου προσκόμματος. Ὅ,τι ἄλλοτε παρὰ τοῖς πρώτοις λαοῖς τῆς ἱστορίας ἦτο ἡ θρησκεία, ἡ μυστικὴ αὕτη γέφυρα, ἡ συνενοῦσα τὴν γῆν πρὸς τὸν οὐρανὸν, τὸ πεπερασμένον πρὸς τὸ ἀπόλυτον, τοῦτο ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἡ ἐπιστήμη. Αὕτη εἶναι ἡ ὑπερτέτη τῶν λαῶν θρησκεία, ἧς αἱ ἀποκαλύψεις εἶναι πράγματι ὁ θεόγραφτος τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν Δεκάλογος, ἐντεῦθεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀποστελλόμενος, ἐντεῦθεν, ἀπὸ τοῦ κέντρου τούτου πάσης ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ πάσης ἐπιστήμης καὶ ἀληθείας!

Τί λοιπὸν τὸ μετὰ τοσούτου γοήτρου παρὰσύρον με, τίς ἡ μυστηριώδης δύναμις, ἡ φέρουσά με ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου βήματος; Δὲν ἠσθάνθην τοσάκις τὴν ὑψηλὴν ἀποστολὴν τῆς λειτουργίας ταύτης, καὶ δὲν ἔφριξα ὑπὸ ἱεροῦ ῥίγους ἀπέναντι τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς, μεθ' ὅλον τὸ πῦρ ἀκράτων πόθων, τὸ ὅποτον διέκκισε τὴν κεφαλήν μου, μεθ' ὅλον τὸν ζῆλον, ὅστις πάντοτε μὲ ἀνεκαίνιζε; Δὲν ἠσθάνθην τὴν ἐπιβαλλομένην ὑποχρέωσιν εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἤθελεν ἀναλλάξει τὴν τόλμην νὰ παραστῇ ἐνώπιον τῆς κοινωνίας ὡς ὁ ἐρμηνευτὴς τῶν ἀποκαλύψεων τῆς ἐπιστήμης, ὁ ἀξιῶν νὰ διατυπώσῃ αὐτῇ τοὺς αἰωνίους νόμους τῆς ἠθικῆς, τοῦ δικαίου, τῆς ἐλευθερίας, τοὺς διέποντας τὸν ἀνθρώπινον βίον, τοὺς φωταγωγοῦντας αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ τῶν πυκνῶν σκιῶν τῶν αἰώνων καὶ τῆς ἱστορίας; Καὶ δὲν εἶναι μείζων ἔτι δι' ἐμὲ τόλμη νὰ παραστῶ ἐνώπιον ὑμῶν, κύριαι, ὑμῶν, οἵτινες ἠκροάσθητε ἤδη τῆς ἐρμηνείας τῆς ἐπιστήμης, ἣν προτίθεμαι νὰ διδάξω, παρὰ τοῦ γεραροῦ καὶ παλαιμάχου μύστου τῆς νέας ἐλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ ἠθικότητος;

Αἰσθάνομαι τὰς ἐλλείψεις μου πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ὑψηλῆς λειτουργίας, ἣν περιβάλλομαι σήμερον. Εὐελπιστῶ ἐν τούτοις ἐκ προοιμίων εἰς τὴν ὑμῶν τέραν ἐπιείκειαν καὶ ἀγαθότητα, εἰλικρινῶς ὑμῖν ὑποσχόμενος, ὅτι ἂν οὐδὲν ἄλλο ἄξιον λόγου προσκομίσω σήμερον ἐνώπιον ὑμῶν δεῖγμα ἐπιστημονικῆς

ικανότητος, διαβεβαιῶ ὑμᾶς, ὅτι ἀνῆλθον ἐπὶ τὸ βῆμα τοῦτο, μόνον ἐφόδιον ἔχων τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν ὑπὲρ τῆς Ἐπιστήμης!

* *
*

Ῥίψωμεν ἐπὶ στιγμὴν ἐν ἑταστικὸν βλέμμα πρὸς τὸν περὶ ἡμᾶς κοινωνικὸν κόσμον, κύριοι, ἐν ᾧ δρῶμεν, δίκαιώμεθα καὶ διανοούμεθα. Μία καθολικὴ ἁρμονία διαπνέει τὸν δίκαιον κόσμον τοῦτον, μία ἰδέα ἐξέρχει καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀπόψεις καὶ σχέσεις. Τὸ πᾶν φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν σφραγίδα ἐνὸς τελικοῦ λόγου, μιᾶς καθολικῆς σκοπιμότητος. Πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ κοινωνικοῦ τούτου κόσμου, τὰ ἄτομα, ἀφ' ὧν οὗτος συνίσταται, εἰ καὶ ἔχοντα μίαν σχετικὴν ἀυθυπόστασιν καὶ ἀνεξαρτησίαν, οὐδὲν σημαίνουσιν ἐν τούτοις, οὐδὲν δύνανται νὰ δημιουργήσωσιν ἰδιαιτέρως, μόνον δὲ διὰ τοῦ ἀμοιβαίου συνδυασμοῦ δύνανται νὰ παραγάγωσι τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν ἐνότητα, πλήρη ἀποτελοῦντα ὀργανισμόν. Αὕτη ἡ ἁρμονία, ἡ ἐνότης ἐν τῇ ποικιλίᾳ, τελεῖται διὰ τινος ὑπερτέρας ἀρχῆς, συνδεούσης πᾶσαν ἔκφρασιν, πᾶσαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπόστασιν. Τῆς ἐμφύτου δὲ ταύτης τοῦ ἀνθρώπου τάσεως, τῆς ὠθούσης αὐτὸν πρὸς κοινωνικὸν βίον καὶ ἀποτελούσης τὸν ὑπέρτατον αὐτοῦ ὀργανισμόν, ἀνώτατος δεσμός, παράγων τὴν ἁρμονικὴν ταύτην ἀλληλουχίαν τοῦ ἐν μέρει καὶ τοῦ καθόλου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, εἶναι τὸ δίκαιον.

Τὸ δίκαιον δὲν εἶναι ἀπόρροια ἐξωτερικῆς ἀφορμῆς καὶ ἐπιδράσεως, κατ' ἀνάγκην πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ βίου δημιουργούμενον, ἀλλ' αὐτοφυὲς ἐμφανίζεται ἅμα τῇ πρώτῃ ἀποκαλύψει καὶ ἀναπτύξει τοῦ πνεύματος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ· ἡ ἱστορικὴ αὐτοῦ ἀρχὴ δὲν ἔχει ὠρισμένον ἐξόδου σημεῖον, ἀλλὰ κρύπτεται εἰς τὰ ἐσώτατα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ προσωπικότητος, μετ' αὐτῆς γεννηθὲν ἐν τῷ βίῳ καὶ αὐτῆς ὑφιστάμενον πᾶσας τὰς ἀλλοιώσεις καὶ περιπετείας·

«οὐ γάρ τε νῦν γε κἀχθές, ἀλλ' αἰείποτε
ζῆ τοῦτο, κ' οὐδαίς οἶδεν ἐξ ὅτου ἴφάνη».¹

εἶναι ἡ ζείδωρος ψυχὴ τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικότητος, ἡ μυστικὴ αὐτῆς ἰσχὺς, ἡ ἐκβάλλουσα τοὺς τόνους τῆς κοινωνικῆς ἁρμονίας.

Ἐν τῷ δίκαιῳ ἀπεικονίζεται εἰλικρινέστερον καὶ γνησιώτερον ὁ καθόλου ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς βίος τῆς ἀνθρωπότητος· ὑφ' οἷα δ' ἄποτε φάσεις αὕτη καὶ ἂν παρυσιάζηται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τὸ δίκαιον εἶναι αἰείποτε ὁ ἰσχυρότερος συνεκτικὸς δεσμός τῶν διαφόρων αὐτῆς ἠθικῶν σχέσεων· τότε δὲ μόνον αὐταὶ εἶναι τέλειαι, ἀληθῶς τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἀποπτολήν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας προάγουσαι, ὁπότε οὐδαμῶς πρὸς ἀλλήλας συγκρουόμεναι, κανονίζονται ὑπὸ τοῦ δικαίου κατὰ τὸν προσήκοντα ἐκάστη σκοπὸν καὶ τέλος.

Ἀλλὰ τὸ δίκαιον δὲν πραγματοποιεῖται μεμονωμένον, ἀνεξαρτήτως ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ. Ἀποκαλυπτόμενον, λαμβάνει τὴν πλήρη αὐτοῦ ἐφαρ-

¹ Σοφοκλ. Ἀντιγόνη 456, 457.

μογήν και πραγμάτωσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ και διὰ τῆς πολιτείας. Ἐν τῇ σφαίρᾳ ταύτης ἰδίως ἀναπτυσσόμενον και τελειοποιούμενον, συντελεῖ ἐξόχως εἰς τὴν τελειότητα αὐτῆς και εἰς τὴν τελειότητα καθόλου τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας· μόνον πολιτεία, δυναμένη νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ δίκαιον, εἶναι ἀληθῆς πολιτεία, ἀξία τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς. Ἐν αὐτῇ τὸ δίκαιον ἐπιτυχάνει τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀποκάλυψιν, καθιστάμενον ἀναμφισβητήτως εἰς τῶν ἰσχυροτάτων παραγόντων τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως και προόδου.

Ἄλλ' ἡ πολιτεία, ὅπως πᾶσα ἠθικὴ ἰδέα, δὲν παρίσταται αἴφνης ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ ἀρτιμελῆς, τελεία· ἀκολουθεῖ τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως και τῶν κυριωτέρων αὐτῆς ἱστορικῶν περιόδων καθόλου, ἐν μέρει δὲ τὴν ἐνὸς ἐκάστου λαοῦ ἀνάπτυξιν.

Ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἡ ἱστορία τῆς πολιτείας. Ὅσο μᾶλλον εἰς λαὸς ἀναπτύσσεται και ἀκμᾶζει, ἐπὶ τοσοῦτον και ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ συνείδησις κρατύνεται, ἐπὶ τοσοῦτον και ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ τελειοῦται. Εἰς λαὸς ἐπὶ τὰ κρείττω προβαίνων, κτώμενος πλήρη τὴν συναίσθησιν τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας και προσωπικότητος, συλλαμβάνει ἐπίσης πληρεστέραν τὴν ἀρχὴν τοῦ δικαίου και τὴν ἰδέαν τῆς πολιτείας, ἣτις διατυποῦται ἰδίως ἐν τῷ πολιτεύματι, τὸ ὅποῖον οὐδαμῶς τυγχάνει ἀφθαρτον και αἰώνιον, ἀλλ' αἰετοτε ὑφίσταται τὰς ἀλλοιώσεις, ἀς ὑφίσταται ἐν γένει ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις και ἡ ἀνθρωπίνη ἠθικότης ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἀναπτύξει και σταδιοδρομίᾳ¹. Και ἐντεῦθεν ἡ πάλη ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, ἡ διηνεκὴς τοῦ πνεύματος τάσις ἐν τῇ ἱστορίᾳ πρὸς ἐπιτυχίαν αἰετοτε πολιτεύματος, ἀξίου πρὸς τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν και κατᾶστασιν· οὐδέποτε δὲ ὁ ἄνθρωπος θέλει παύσει ἀναζητῶν ἐν πολιτικὸν ἰδεῶδες, ὡς οὐδέποτε θέλει ἐπιφωνήσει ἐν τῇ ἀναζητήσει τῆς ἀληθείας, ἐν τῇ πνευματικῇ αὐτοῦ ἐρεύνη και ἐργασίᾳ ἐν ὀριστικόν, ἐν τελευταῖον *Εὐρηκα!*

Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ζήσῃ καθ' ἑαυτὸν, μόνος, ξένος πρὸς τὸν περὶ αὐτὸν κόσμον. Ὁ Ἀριστοτέλης πρῶτος μετὰ φιλοσοφικῆς βαθύτητος ἐχαρακτήριζεν αὐτὸν πολιτικὸν ζῶον,² μόνον ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τῶν ὁμοίων αὐτοῦ δυνάμενον νὰ διανοηθῇ πραγματικῶς και νὰ ζήσῃ· τείνει αἰετοτε πρὸς τινα ἐνότητα, φυσικὴν και ἠθικὴν, δι' ἧς και μόνης ἐπιτυγχάνει και πραγματοποιεῖ πᾶν αὐτοῦ ἐν τῷ βίῳ ἰδεῶδες³. Ἐν δὲ τῇ ἰδέᾳ ταύτῃ τῆς ἐνό-

¹ Die Form des Staates folgt den Gesetzen der Entwicklung des ganzen Lebens der Menschheit und der Hauptperioden dieser Entwicklung, und insbesondere die Staatsform eines jeden Volksstaates in den Hauptperioden des Lebens des Volks jederzeit angemessen gu gestalten. Krause's das System der Rechtsphilosophie. s. 441.

² Πᾶσα πόλις φύσει ἐστίν· και ὁ ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῶον· και ὁ ἀπολις διὰ φύσιν και οὐ διὰ τύχην ἦτοι φαυλὸς ἐστίν, ἡ κρείττων ἢ ἄνθρωπος. Ἀριστ. Πολιτ. Δ, α, 7.

³ L' unité, l' association est la loi du genre humain; l' histoire de l' humanité n'est autre chose qu' une marche progressive vers cet idéal. Laurent, Histoire du droit des Gens.

τητος λαμβάνει καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἢ κοινωνία, ἐν μεγαλογραφίᾳ περιλαμβάνουσα καὶ ἐκπροσωποῦσα τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου προσωπικότητα. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀντανακλῶνται καὶ ἀναπτύσσονται μεγαλυνόμενα ἅπαντα τὰ ποικίλα στοιχεῖα, ἐξ ὧν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις συνίσταται, καὶ δι' ὧν ἐνεργεῖ πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τοῦ βίου· ἐν αὐτῇ λαμβάνουσι τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ὑπόστασιν καὶ πραγματικότητα διὰ τινος βαθμολογικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐξελίξεως ἅπασαι ἐκεῖναι αἱ σχέσεις, αἱ ἐν τῷ ἀτόμῳ μὲν κατὰ πρῶτον ἐν σπέρματι μόνον ὑφιστάμεναι, ἀλλὰ βραδύτερον πληρέστερον ἀποτυπούμεναι καὶ τελειοποιούμεναι ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἧς ἐκάστη ἠθικὴ λειτουργία, πρὸς τινα τοῦ βίου σκοπὸν συντελοῦσα, εἶναι ἡ περαιτέρω ἔκφρασις καὶ ἀνάπτυξις σωματικοῦ τινος ὀργάνου. Ὅλαι δὲ αὗται αἱ διάφοροι σχέσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου συνδέονται πρὸς ἀλλήλας διὰ κοινοῦ δεσμοῦ, τοῦ δικαίου, τηρουμένου αὐτὰς εἰς ἀρμονίαν, διαπνέοντος αὐτὰς καὶ συντελοῦντος εἰς τὴν καθολικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν, ἣτις εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου πραγμάτωσις τοῦ σκοποῦ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐκάστη ἐποχὴ κέκτηται ἴδιον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ὄντων· ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἐπιφαίνεται πλήρως ἐπὶ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας, ἡ δὲ ἠθικὴ αὐτῆς πρόοδος τελεῖται μόνον διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐργασίας. Καθὼς χιονοστιβὰς ἐξ ἐνός μόνον μορίου τὴν ἀρχὴν αὐτῆς λαμβάνουσα, εἶτα δὲ ἀναπτυσσομένη, μεταμορφοῦται βαθμῆδὸν εἰς ὄγκον κολλοσσῆον, ἀκαταλογίστους διαστάσεις λαμβάνοντα, οὕτως ἡ ἰδέα τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπὸ μικρῶν λαμβάνουσα τὴν ἀρχὴν, ἀναπτύσσεται καὶ κρατύνεται ἐν τῇ πορᾷ τῶν αἰώνων καὶ τῆς ἱστορίας. Πᾶσα ἠθικὴ ἰδέα κατ' ἀναπόφευκτον φυσικὸν νόμον, ἐμφανίζεται ἀτελής κατὰ πρῶτον, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου τελειοῦται ὑπὸ τὴν ἀκατάπονον ἐνέργειαν τῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Κατὰ τὴν ἀναλογίαν δὲ ταύτην τὸ δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία, ὑπέρταται ἠθικαὶ ἰδέαι ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ δημιουργίᾳ, ἀκολουθοῦσιν ἰδίως τὸν καθολικὸν τοῦτον νόμον τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου προόδου, ἀτελεῖς κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἀποκαλύψει παριστάμεναι, ἀλλὰ διὰ τοῦ χρόνου ἀναπτυσσόμεναι. Ἐν βλέμμα μόνον ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ φιλοσοφικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως θέλει καταδείξει τὸν καθολικὸν τοῦτον νόμον ἐν τῇ πλήρει αὐτοῦ σημασίᾳ καὶ σπουδαιότητι δρῶντα καὶ ὑφιστάμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

* *

*

Δύο ἰδίως ἐποχὰς, ἀντιθέτους καθ' ὀλοκληρίαν ἀλλήλαις, παρουσιάζει ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία εἰς τὸν μελετῶντα αὐτὴν μετ' ἐπιστασίας. Τὴν πρώτην δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν τὴν ποιητικὴν αὐτῆς ἐποχὴν, τὴν δὲ δευτέραν, τὴν περίοδον τῆς πραγματικότητος. Ἐν τῇ πρώτῃ ὁ ἀνθρώπος λαμβάνει τὰ πάντα ἐκ τινος ἀνωτέρας ἀρχῆς καὶ ἐμπνεύσεως, ἐξ ἀποκαλύψεως, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τούγκντιον ἐπικρατεῖ δημιουργοῦσα ἡ ἀνθρωπίνη ἀτομικότης.

Πᾶσα ἠθικὴ ἰδέα ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος παρίσταται ὑπὸ τὰς δύο ταύτας ἀντιθέτους ἀπόψεις καὶ φάσεις· κατὰ μείζονα δὲ καὶ ἰσχυρότερον λόγον τὸ δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία, αἱ στενότερον πάσης ἄλλης ἠθικῆς ἰδέας μετὰ τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος συνδεόμεναι, παρέχουσι τὸ αὐτὸ φαινόμενον ἐν τῇ καθολικῇ αὐτῶν ἀναπτύξει. Ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ περιόδῳ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νηπιάζει, διατελεῖ εἰσέτι ὑπὸ κηδεμονίαν, οὐδεμίαν κεκτημένον πλήρη ἰδέαν αὐθυποστάσεως καὶ αὐτενεργείας ἐν τῇ ἀπόψει τῶν ὄντων. Καὶ τοῦτο τρανότερον καὶ ἐναργέστερον καθορῶμεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τῇ κατ' ἐξοχὴν ταύτῃ πατρίδι τῆς ἀνθρωπίνης νηπιότητος, ἔνθα κατισχύει ἰδίως ἡ θρησκεία, ἰδέα τὰ πάντα ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς περιβάλλουσα καὶ ἀπορροφῶσα, Σφίγξ μυστηριώδης, ἀντὶ ἀληθειῶν αἰνίγματα μόνον ἐξαγγέλλουσα, ἀντὶ φωτὸς σκιάφως μόνον καὶ σκότος ἀποστέλλουσα, φονεύουσα ἐπὶ τέλος τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐν μέσῳ τῶν μυστικῶν αὐτοῦ ῥεμβασμῶν καὶ τῶν παραπλανήσεων. Οὐδὲν ὑφίσταται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ διὰ τοῦ ἀνθρώπου· οὐδεμίαν ἔχει οὗτος ἐν τῷ βίῳ σημασίαν· ἡ δὲ ἀτομικότης αὐτοῦ ἐκμηδενίζεται καὶ ἀπόλλυται ἐν τῷ πνευματικῷ τούτῳ λαβυρίνθῳ, μάτην ζητοῦσα τὸν μίτον τῆς Ἀριάδνης — τὴν ἰσχὺν τῆς ἐπιστήμης — ὅπως ψηλαφῶσα ἐξέλθῃ ἀπὸ τῆς σκοτίας εἰς τὸ φῶς καὶ εἰς τὸν ἥλιον.

Ὅπου ἐλλείπει ἡ ἐλευθερία, ἐκεῖ δὲν ὑφίσταται ἀτομικότης· μόνον δὲ διὰ τῆς ἀτομικότητος, τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοσυνειδησίας, ἀναπτύσσεται καὶ κρατύνεται ἡ πολιτεία, ἡ κατ' ἐξοχὴν, ἡ ἐν μεγαλογραφίᾳ αὕτη τοῦ ἀνθρώπου παράστασις καὶ ἀποτύπωσις. Ἀτομικότης ἄνευ ἐλευθερίας, ὅπως ἐλευθερία ἄνευ ἀτομικότητος, εἶναι δύο ἔννοιαι, μὴ δυνάμεναι νὰ κατανοηθῶσιν ἀνεξαρτήτως, κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων, εἶναι πρότασις ἐλλιπῆς, οὐδεμίαν δυναμένη νὰ ἔχῃ σημασίαν ¹.

Ἐντεῦθεν συμπεραίνομεν ὅτι ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τῇ κατ' ἐξοχὴν ταύτῃ πατρίδι τῆς αὐθεντείας καὶ τῆς παραδόσεως, ὅπου τὸ ἄτομον καὶ πᾶσα αὐτοῦ ἐλευθερία ἀπόλλυται ἐν τῇ ἀχανεῖ ἰδέᾳ τῆς θρησκείας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ πολιτεία ἐν τῇ ἀληθεῖ αὐτῆς ἐννοίᾳ καὶ σημασίᾳ, πολιτεία ἀντικείμενον ἔχουσα τὴν προαγωγὴν τοῦ ἀτόμου καὶ σκοπὸν τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας ². Αὕτη δὲν εἶναι παραγόμενον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ προσωπικότητος· ὑφίσταται μόνον κατὰ θεῖαν βούλησιν καὶ παραχώρησιν· οὐδεμία ἀρχὴ πολιτικῆς αὐτοσυνειδησίας διέπει τὸν ἠθικὸν αὐτῶν βίον· τὸ δίκαιον οὐδαμῶς κατανοεῖται ὡς ἀναπόφευκτος ὅρος τοῦ κοινωνικοῦ αὐτῶν συν-

¹ Freie Entwicklung der Individualität ist eine der ersten und wesentlichen Bedingungen aller Wohlfart, die nicht bloss all dem, was man mit den Worten Civilisation, Bildung, Erziehung, Cultur bezeichnet, gleichberechtigt zur Seite steht, sondern einen Theil und eine nothwendige Voraussetzung aller diesen Dinge bildet. Mill's die Freiheit.

² Der Endzweck des Staates ist im Grunde die Freiheit. (Spinoza).

δέσμου· ἔξω τοῦ θρησκευτικοῦ κόσμου οὐδὲν οὔτε σχετικῶς οὔτε ἀπολύτως ὑφίσταται· οἱ δὲ ἱερεῖς, οἱ προνομιοῦχοι οὗτοι πάσης γνώσεως καὶ πάσης ἐπιστήμης φύλακες καὶ ὑποφῆται, εἶναι οἱ ἐρμηνευταὶ τοῦ πολιτικοῦ νόμου, οὗ ἡ παράβασις ἐπιφέρει οὐ μόνον τὴν ὑπέρβασιν καὶ τὴν προσβολὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ νόμου, συνεπῶς καὶ τῆς θεότητος, τῆς ἀποκαλυψάσης αὐτὸν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ¹.

Ἄλλ' ἡ πολιτεία, ἀναπτυσσομένου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀναπτύσσεται ἐπίσης παραλλήλως. Ἄν ἐν τῇ Ἀνατολῇ αὕτη θεωρεῖται δημιουργημα τῆς θεότητος, ἐκτὸς τῆς ὁποίας ὁ ἀνθρώπος ὡς ἐλευθέρου προσωπικότητος οὐδὲν κέκτηται ζωῆς δίκαιον, οὐδεμίαν πραγματικὴν ὑπόστασιν, ἐν Ἑλλάδι καὶ Ῥώμῃ, ἐνθα κατὰ πρῶτον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἐλευθέρως ἀποκαλυπτόμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, λαμβάνει πληρυστέραν καὶ ἐναργεστέραν ἐκυτοῦ συνειδήσειν ², καὶ ὅπου ἰδίως ἀποτυποῦται ἡ τελειότερα ἔκφρασις τῆς πρώτης ἀνθρωπίνης περιόδου, ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας ἀρχεται καθαρωτέρα ἀνατέλλουσα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει· οὕτω τὴν ἰδέαν τῆς θρησκείας, ἣτις καὶ ἐνταῦθα, εἰ καὶ ἀτελῶς, δεσπόζει ἐν τούτοις κατὰ πρῶτον, διαδέχεται βραδύτερον στενὴ τις εἰσέτι καὶ περιορισμένη πολιτικὴ ἔννοια, ἡ τῆς πόλεως, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὁποίας δρᾷ καὶ ὑφίσταται ἡ πολιτεία. Τούτου ἕνεκα ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, εἰ καὶ θαυμασία ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἐπὶ τῇ δημιουργικῇ αὐτῆς πρωτοτυπίᾳ, δὲν κατορθοῖ ἐν τούτοις νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ διατυπώσῃ αὐτοτελεῆ καὶ πλήρη τὴν ἰδέαν τῆς πολιτείας.

Ἡ Ἑλλάς ἐκπροσωπεῖ ἰδίως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν νεότητά τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ³, εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν πατρὶς τοῦ καλοῦ, ἡ χώρα τοῦ ιδεώδους ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ποίησις, ἡ τέχνη εἶναι τὰ μυστικὰ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς στοιχεῖα· πᾶν ὅ,τι ἡ ἑλληνικὴ διάνοια συλλαμβάνει, περιβάλλει αὐτὸ διὰ μαγευτικοῦ πέπλου· ὑπὸ τὸν στόνον τῆς λύρας δημιουργοῦνται πόλεις καὶ ἄστυ· ὁ δὲ Ἀπόλλων, ὁ θεὸς τοῦ φωτός, τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ φωτός, εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὸς θεός, εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ ὁποίου καταφεύγουσι διαλύοντες τὰς διαφορὰς αὐτῶν οἱ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὁποίου συνέρχεται ἐν Δελφοῖς τὸ συνέδριον τῶν Ἀμφικτυό-

1 In der Orientalischen Welt folgen für uns Staaten auf Staaten, aber innerhalb derselben ist der Staat selbst nicht der Zweck, denn das allgemeine Innere und Bethätigende desselben ist lediglich das Oberhaupt. Wir haben es hier also mit einem Reiche Gottes, mit einer Theokratie zu thun, gegen die alles Subjective machtlos scheitern würde, wenn es überhaupt schon die Kraft hätte, nur zu bestehen. Hegel's, Philosophie der Geschichte. 104.

2 Das griechische Leben, Kann sagen, ist das erste Erstaunen der Menschheit, da der Herr die Furcht seines Angesichts von ihr nahm, und sie frei und erwacht den unermesslichen Glanz der Welt vor sich sieht. . . . Hier zu erst ist dem Menschen ein Geschäft übertragen, hier zuerst freie Staatenbildung. Stahl's die Philosophie des Rechts 1, 42.

3 Hier ist das Junglingsalter der Geschichte. Hegel's Philosophie der Geschichte. 232.

νων. Ἐν τοιαύτῃ κοινωνίᾳ ἡ πολιτικὴ πραγματικότης ὑποχωρεῖ, καταλαμβάνουσιν τὰ δευτερεύοντα ἐνώπιον τῆς ἀκράτου ποιητικότητος τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἐντεῦθεν ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία, ὡς τὸ ὁμηρικὸν ἔπος, ὡς ἡ τραγωδία τοῦ Σοφοκλέους, ὡς ἡ φιλοσοφικὴ τοῦ Πλάτωνος ἔμπνευσις, ὡς ὁ Παρθενὼν τοῦ Ἰκτίνου, ἔχει μὲν λαμπρὰν τὴν ἀρχιτεκτονικὴν δημιουργίαν, πλήρη χάριτος καὶ ἐκφράσεως τὸν ἐξωτερικὸν τύπον, ἀλλ' ὡς θετικὸν τοῦ πνεύματος παραγόμενον, ἐντολήν ἔχον νὰ προαγάγῃ καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ποικίλας αὐτοῦ ἀνάγκας, στερεῖται τῆς προσηκούσης πραγματικῆς ὑποστάσεως καὶ ἰσχύος· καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἐν τῷ πολιτικῷ αὐτῆς βίῳ ὑπῆρξεν ἀείποτε νεάζουσα, στερουμένη πάσης σπουδαίας πολιτικῆς δημιουργίας, πάσης ἰσχυρᾶς ἐθνικῆς ἐνότητος· ἔνεκα τῆς φύσεως αὐτῆς ἀνίκανος νὰ δημιουργήσῃ καὶ συμπήξῃ πλήρη, διαρκῆ πολιτικὴν κοινωνίαν, δυναμένην εὐδοκίμως ν' ἀντιπαλαίσῃ κατὰ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιθέσεως, ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῆς ἀνικανότητι, ὑπὸ τὴν πρώτην τοῦ πολέμου προσβολὴν, κατέπεσε καὶ συνετρίβη ¹.

Αὕτη ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία καὶ τὸ δίκαιον διευτυπώθησαν ἰδίως ἐν τῇ πλατωνικῇ Πολιτείᾳ, τῇ ἐξαισιωτάτῃ ταύτῃ πολιτικῇ οὐτοπίᾳ πάντων τῶν αἰώνων. Μὴ στηριζομένη ἐπὶ τῶν ἀληθῶν καὶ ἀμεταβλήτων νόμων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀσθενὴς καὶ ὑποσκάζουσα ἐν αὐτῇ τῇ ἡβῇ, μόλις ἀνατείλασα, δύει, πεσοῦσα ὑπὸ τὸ θριαμβευτικὸν τοῦ ξένου κατακτητοῦ ξίφος, διότι τὸν πολίτην, οὗ ἡ πολιτεία εἶναι ἡ ὑπερτάτη καθολικὴ ἔκφρασις, δὲν ἐξωογόνει καὶ δὲν ἰσχυροποίει τὸ δίκαιον τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ προσωπικότητος, τῆς ἀνεξαρτήτου ἀτομικότητος ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ.

Ὁ ῥωμαϊκὸς κόσμος, εἰ καὶ ἀμοιρεῖ τῆς ιδεώδους ἐκείνης διαυγείας καὶ πρωτοτυπίας, ἐφ' ἣ διαπρέπει τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ζωοφορεῖται ἐν τούτοις ὑπὸ τάσεων γενναιοτέρων καὶ πραγματικωτέρων ἐν τῇ πολιτείᾳ· ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου λαμβάνει καθ' ὁλοκληρίαν τὸ φῶς καὶ τὴν συνείδησιν τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως, ἀλλ' ἐν τῇ ἀπόψει τῆς πολιτικῆς ὑπερβαίνει τὸν διδάσκαλόν του. Ὅ,τι ὁ ἑλληνικὸς νοῦς εἶχε παραγάγει ἐν τῇ περιφανείᾳ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ, τοῦτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον συνεχίζει ἡ Ῥώμη, ἰδίως διὰ τῆς εὐρυτέρας αὐτῆς πολιτικῆς ιδέας. Τούτου ἔνεκα Ἑλλάς καὶ Ῥώμη εἶναι δύο ἀναπόσπαστα καὶ ἀλληλένδετα σημεῖα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ, παρ' οἷς ἀμφοτέροις ἐκπροσωπεῖται ἡ πνευματικὴ σύνθεσις τῆς ἀρχαιότητος· διὰ τῆς πρώτης ἀναπληροῦται ἡ δευτέρα· ἡ κατακτηθεῖσα Ἑλλάς δίδει τοὺς νόμους αὐτῆς καὶ τὸν πολιτισμὸν,

¹ La Grèce est née divisée. De Maistre, Du Pape, liv IV, Ch. 11.—Un caractère particulier de la Grèce, et qui la distingue, je crois, de toutes les nations du monde, est l'aptitude à toute grande association politique ou morale. De Maistre, Du Pape, liv. IV ch. 9.

κατακτῆ¹ πνευματικῶς τὴν δέσποιναν τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, μηδὲν φαντασθεῖσα ὅτι ἡ μεγάλη αὐτῆς ἔττα ἐτελεῖτο ἐπ' ἀγαθῷ κόσμου, ἐν βάρβάρῳ εἰσέτι καταστάσει δικτελοῦντος, μὴ ἐπιφανέντος εἰσέτι ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἱστορίας². Ἑλλάς καὶ Ῥώμη εἶναι δύο διάφοροι ἀπόψεις τοῦ Πρωτεύως τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ· εἰ καὶ ἀντίθετοι δὲ κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀμφοτέραι πράγματι συνετέλεσαν ἐπίσης εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησι τὸ ὠραῖον ἐκεῖνο ἔρρυθμον ἦθος, ἡ ἐλευθέρη πολιτεία σύμφωνος πρὸς τὸν ἄλλον αὐτῶν χαρακτῆρα, ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη, ἡ καθόλου φιλοσοφία ἦσαν παραγόμενα τῆς ἀρχῆς τῆς ὑποκειμενικότητος τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, διασπᾶσαντος τὰ δεσμὰ τῆς παραδόσεως, ἅτινα μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐδέσποζον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· ἀρχὴ τῆς ἀκμῆς, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴ τῆς ταχείας αὐτοῦ παρακμῆς. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη λαμβάνει ἑτέραν φάσιν καὶ ἀποψιν ἐν Ῥώμῃ. Τὸ ἄτομον συλλαμβάνει καθάρωτερον καὶ ἐναργέστερον τὴν σημασίαν αὐτοῦ ἐν τῷ βίῳ καὶ μετὰ μείζονος ἐπιτυχίας διεκδικεῖ τὰ ἀνθρώπινα αὐτοῦ δίκαια ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ³. Ἐντεῦθεν ἀπὸ τῆς πληρεστερᾶς ταύτης τοῦ ἀνθρώπου ἀπόψεως, τὸ Ῥωμαϊκὸν ἦθος, κατὰ μείζονα ἢ τὸ ἑλληνικὸν λόγον, καθίσταται ἀνθρωπινότερον, κρατύνει τὴν αὐτοσυνειδησίαν τοῦ πολίτου καὶ οὕτω παρήγαγε βαθμηδὸν τὸ *ιδιωτικὸν τῶν Ῥωμαίων δίκαιον*, τὸν κάλλιστον καρπὸν καὶ τὴν εὐτυχεστάτην συγκομιδὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ἀρχαίου δικαίου ἀφ' ἑτέρου· ἀλλ' ἡ πνευματικὴ σφαῖρα καὶ τοῦ Ῥωμαίου ἦτο λίαν περιορισμένη· δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνυψωθῆ ὑπὲρ ἄνω τῶν τειχῶν τῆς αἰωνίας πόλεως, μόνον δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὅποτε ἡ Ῥώμη καθίστατο μία παγκόσμιος μοναρχία, τὸ δίκαιον ἤρξατο λαμβάνον καθολικωτέραν τινὰ ὑπόστασιν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δὲ τῶν κοσμοπολιτικῶν ἀρχῶν τῆς ἑλληνικῆς Στοᾶς ἤρξατο σχηματιζόμενον τὸ *Jus Gentium*, καθολικὸν

1 Graecia capta ferum victorem cepit, et artes intulit agresti Lation.

2 Si les Grecs avaient pu prévoir l'avenir, ils auraient trouvé une consolation à leur défaite dans cette pensée, que la philosophie, la littérature et les arts de la Grèce allaient se répandre dans le monde romain, et conserveraient une influence civilisatrice jusque dans les âges les plus reculés. Laurent, Histoire du droit des Gens, tom. 3er, 147.

3 Was dem Hellenismus den Untergang brachte, ist das Lebensprincip des Römerthums. Das Princip der Subjectivität tritt hier in eine neue Phase, es erscheint als Individualismus, welcher den Einzelmenschen gegenüber dem Gemeinwesen zu einer selbständigen Bedeutung und einem unabhängigen Wirkungskreise erhebt, ja sogar den Schwerpunkt der Existenz in diese individuelle Sphäre verlegt. Hier fühlt sich das Individuum als Träger eines ganz eigenthümlichen Lebensprincipes unabhängig vom Lebensprincip der Gesamtheit, und ebenso berechtigt, die aus seinem Principe hervorquellenden Sonderinteressen geltend zu machen, wie der Staat das Gemeininteresse. Hildebrand's Geschichte und System der Rechts- und Staatsphilosophie. 1, 524.

τῶν λογικῶν ὄντων, τὸ ἀπόλυτον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δίκαιον ¹. Ἀνάλογον δὲ πρὸς τὸ δίκαιον ἀνάπτυξιν ὑφίσταται καὶ ἡ πολιτεία, τὴν ἀρχὴν αὐτῆς λαμβάνουσα κατὰ πρῶτον μὲν ἐν μιᾷ πόλει, ἀλλ' εἶτα ἐπεκταθεῖσα ἐφ' ἅπαντα τὸν κόσμον, ὡς ὠνειροπόλησεν αὐτὴν ἡ γενναία σκέψις τῆς στωϊκῆς αἵρέσεως καὶ τοῦ ἀνατέλλοντος τότε χριστιανικοῦ θρησκευήματος. Ὁ ἀτομισμὸς ἐνέχυσεν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν συνείδησιν κράτος ὑπεροχῆς καὶ ἰσχύος, ἀλλὰ μοιραία δυνάμεις παρέπεισε καὶ παρώθησε τὴν ἐθνικὴν φιλαυτίαν μέχρι τῶν ἀκροτάτων αὐτῆς ὁρίων. Ἐντεῦθεν ἡ πεποίθησις ἐκείνη εἰς τὸν δαίμονα τῆς Ῥώμης, εἰς τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς κλῆσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὅπως, πρὸς βλάβην τῆς ἰδιοφυίας καὶ τῶν δικαίων τῶν ἄλλων ἐθνῶν, παρκαστῆ κέντρον καὶ ἐστία μίας καθολικῆς δυνάμεως, διὰ τῶν παλμῶν αὐτῆς συγκινοῦσης ἅπαντα τὸν κόσμον. Ἀρχὴ δόξης ἅμα καὶ πτώσεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ῥώμης, ἣτις ἦτο πάντῃ ἀντίθετος πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν μικρῶν πολιτειῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὃν σκοπὸς ἦτο οὐχὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ ἔθνους ὑπεροχὴ, ἀλλ' ἡ ἠθικὴ τοῦ ἀτόμου προαγωγὴ καὶ τελειότης, ἀλλ' ἣτις ἐπιτυχῶς καλλιεργηθεῖσα ἐν Ῥώμῃ, παρήγαγε τὸ τεράστιον ἐκεῖνο οἰκοδόμημα παγκοσμίου κράτους, καταστρέψαντος μὲν ἀφ' ἑνὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου συντελέσαντος εἰς τὴν μετοχέτευσιν τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸν νεώτερον κόσμον. Ἐκτοτε δὲ τὸ δίκαιον καθίσταται πράγματι ἀνθρώπινον. Ἦτο Ῥωμαῖος ὁ ποιητὴς ὁ γράψας :

«Homo sum, et humani nihil alienum a me puto» ³.

Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ τέχνη καὶ τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον, τὰ ἐξοχώτατα ταῦτα δύο ἀδελφῶν λαῶν προϊόντα, κατέστησαν αἱ ἠθικαὶ βάσεις τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν καὶ ἡ ἀφετηρία νέων ἰδεῶν ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικότητος καὶ ἱστορίας· δι' αὐτῶν σφραγίζεται ἡ πνευματικὴ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἱστορία· ἀπ' αὐτῶν ὠταύτως λαμβάνει τὰ πρῶτα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς στοιχεῖα ἡ νεωτέρα ἀνθρωπότης· τὸ πῦρ, τὸ ἀποπεμφθὲν ἀπ' ἀμφοτέρων, τὸ θερμάναν τσαύτας γενεάς καὶ τσαῦτα ἔθνη, καὶ τὸ ὅποῖον ἔσται αἰείποτε τὸ κάλλιστον καὶ σεμνότατον τῆς ἀνθρωπότητος παλλάδιον, διετηρήθη ὑποκαῖον ὑπὸ τὴν ἐσβεσμένην ἐστίαν· μίαν ἡμέραν ἔμελλε νὰ παραγάγῃ μεγάλην πυρκαϊάν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ζωοποιῶν λαὸν εὐρωστότερον καὶ θερμουργότερον. Ὁ λαὸς οὗτος, ὁ ἐκλεκτός τοῦ νέου πολιτισμοῦ, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ δια-

¹ Il vint un temps ou le jus gentium, considéré d'abord comme un ignoble appendice du droit civil, fut regardé comme le grand modèle, encore imparfait, auquel tout droit devait se conformer autant que possible. Cette crise arriva lorsque la théorie grecque du droit naturel fut appliquée à Rome à l'administration pratique du droit commun à toutes les nations. Maine l'ancien droit 50—51.

² Die welthistorische Bedeutung und Mission Roms in ein Wort zusammengefasst ist die Ueberwindung des Nationalitätsprinzips durch den Gedanken der Universalität. Jhering's Geist des römischen Rechts. I, 1.

³ Terentii Heautontimoroumenos στ. 77.

τυπώση εἰς αὐτὸν τὴν ἀτομικότητά του, ἔμελλε νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τῶν δασῶν τῆς Γερμανίας, ἐν οἷς εἶχε νῆδη θχυμάσει αὐτὸν ὁ Τάκιτος, οἶονεὶ προμαντεύων ἐν τῇ αὐστηρᾷ ἐκείνῃ περὶ τῆς Γερμανίας μελέτῃ τὴν μέλλουσαν τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος σημαντικότητά ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

* *

*

Ἐν τοῖς δάσεσι τῆς Γερμανίας δημιουργεῖται ἡ δευτέρα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος περίοδος, ἡ περίοδος τῆς πραγματικότητος. Ἀπὸ τῶν σπλάγχων αὐτῆς ἐξέρχεται ἡ ἰδέα τῆς ἀτομικότητος, ἡ μεγάλη αὕτη ἠθικὴ ἀρχή, ἐφ' ἧς βασίζεται τὸ δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία τῶν νεωτέρων χρόνων¹. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος πρῶτως εἶχε καταβληθῆ, συνεπεία τοῦ πλημμελοῦς αὐτοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἐξαντληθέντος πάντῃ τοῦ ἀτόμου, ἀποναρκωθέντος ἐν τῇ ἀγκάλῃ τῶν στωϊκῶν καὶ τῶν ἐπικουρείων δογμάτων. Ἡ παντοδυναμία τῆς ἀρχαίας πολιτείας, ἡ ὑπ' αὐτῆς ἀπορρόφησις τοῦ ἀτόμου, πάσης αὐτοῦ αὐταβουλίας καὶ ἐνεργείας, εἶχε μεταβληθῆ ἐπὶ τέλους εἰς δεσποτισμὸν ἀφόρητον, ὀλεθρίας σχόντα συνεπείας. Ἐν τῇ ἀφρημένη τῶν τύπων τῆς πολιτείας ἐλευθερία οἱ ἄνθρωποι ὑπελάμβανον ὡσαύτως ἑαυτοὺς ἐλευθέρους, δίχως νὰ αἰσθάνωνται ὅτι αἱ εὐγενέσταται αὐτῶν ἠθικαὶ καὶ πνευματικαὶ δυνάμεις ἀπεροφῶντο ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας ἰδέας τῆς πολιτείας καθ' ὀλοκληρίαν. Ἀλλ' ἡ δεσποτεία αὕτη παρήγαγεν ἐπὶ τέλους τὴν ἀντίδρασιν. Ἐν μέσῳ ὕπνου μακρῶν αἰῶνων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἡ ἀνθρωπίνη ἀτομικότης ὠνειρεύετο τὰ δίκαια αὐτῆς ἐν τῷ βίῳ. Πόθος πρὸς ἐλευθερίαν εἶχε ταράξει τὸν βαρὺν ὕπνον τῆς ἀνθρωπότητος ἐπὶ τέλους, μέχρις οὗ ἐκ τῆς ἐξεγέρσεως αὐτῆς ἐξήλθεν ἡ ἀντίθετος ἰδέα, ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθέρως ἀτομικότητος, ἡ δὲ ἀνθρωπότης ἀρχεται ἐπανακτῶσα τὰ δίκαιά της, ἅτινα ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἶχε ἀπολέσει ἐν μέσῳ τῆς ἐρεβώδους πορείας τοῦ Μεσαίωνος.

Τὸ γερμανικὸν πνεῦμα ἀνατέλλει νῆδη θερμουργότερον καὶ εὐσταλέστερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ· ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου κρατυνθεῖσα ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ τιμαριωτισμοῦ², ἐν τῇ πάλῃ κατὰ τοῦ διττοῦ δεσποτισμοῦ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἐξηγέρθη τέλος κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα πλήρης ῥώ-

¹ Der germanische Geist ist der Geist der neuen Welt, deren Zweck die Realisirung der absoluten Wahrheit als der unendlichen Selbstbestimmung der Freiheit ist, der Freiheit, die ihre absolute Form selbst zum Inhalte hat. Diese Idee soll nun in gegenwart des Selbstbewusstseyns in die wirkliche Welt eingebildet werden. Hegel's Philosophie der Geschichte 353. Ταῦτα ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος· ὁ δὲ Γάλλος Montesquieu ἐν τῷ Esprit des Lois καλεῖ τοὺς Γερμανοὺς προγόνους του· ἀληθῶς ὁ μελετήσας τὴν νέαν ἱστορίαν, γνωρίζει ὅτι οὐ μόνον τὸ αἷμα τῆς γερμανικῆς φυλῆς ἐνεχύθη ἐν τῷ σώματι τῆς μεγάλης εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῆς διαπνέει ἰδίως τὸν ἠθικὸν ὀργανισμὸν τῶν νεωτέρων λαῶν.

² Was erhielt die Freiheit in den Zeiten des Mittelalters? Das Lehnsystem. W. von Humboldt's Ideen über Staatsverfassung — Le gout de l'indépendance individuelle est un sentiment noble, moral, qui tire sa puissance de la nature morale de l'homme; c'est le plaisir de se sentir homme, le sentiment de la personnalité, de la spontanéité humaine dans son libre développement. . . c'est par les Barbares germains que ce sentiment a été introduit dans la civilisation européenne. Guizot, Histoire de la civilisation en Europe, 63.

μης φυσικῆς καὶ ἠθικοῦ σθένους καὶ ἀποτυποῦται ἐν τῇ μεγάλῃ εἰκόνι τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἀφ' ἧς πράγματι νέα ἀρχεται ἐποχὴ ἠθικοῦ βίου ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ.

Ἡ Μεταρρύθμισις εἶναι ὁ θρίαμβος τῆς ἐλευθέρως ἀτομικότητος, δι' ἧς ἐγκαινίζεται ἡ κυριαρχία τοῦ λόγου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήτεως, ἡ αὐθιγότητις τῆς σκέψεως, τὸ ἀτομικὸν κριτήριον. Ἡ μεταρρύθμισις εἶναι ἡ ῥῆξις τοῦ νέου πνεύματος πρὸς τὸ ἀρχαῖον, ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς ιδέας, ὡς καθολικῆς καὶ ἐλευθέρως ἐν τῷ βίῳ ἀρχῆς, ἀπολυτρούσης τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῆς πέδης τῶν σχημάτων καὶ τῶν τύπων τοῦ σχολαστικισμοῦ, ἡ ἐπίσημος ἀνακήρυξις εἰς ὑφιστάμενον δόγμα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς ἐλευθέρως ἐρεῦνης, τῆς σκέψεως, τῆς ἀμφιβολίας ². Ἡ δὲ ἀνθρωπότης τότε πρῶτον συλλαμβάνει καὶ κατανοεῖ τὸ πρόβλημα αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ σημασίαν, αἰσθάνεται ἑαυτὴν ἐλευθέραν, χειραφετηθεῖσαν, ἀνεξάρτητον.

Διὰ τῆς Μεταρρυθμίσεως ἀρχεται ἡ νέα ζύμωσις ἐν Εὐρώπῃ, νέα δὲ Σύνθεσις ἐγκαινίζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πνεύματος, πλήρῃ λαμβάνοντος τὴν συνειδήσιν τῶν δικαιωμάτων του. Ὁ Βάκων ἐπιχειρεῖ τὴν ἀνακαίνισιν τῶν ἐπιστημῶν, ἀποδιοπομπῶν ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης τὸ πολυσήμαντον αὐτὸς ἔφατῆς σχολαστικῆς στενότητος· ὁ Καρτέσιος ἐπιφωνεῖ τὸ Cogito ergo sum, πολεμικὸν σύνθημα τῆς νέας τοῦ πνεύματος ἐπαναστάσεως· καὶ τέλος ὁ Σπινόζας ἐν Ὁλλανδίᾳ ρίπτει τὰ θεμέλια νέας φιλοσοφικῆς δημιουργίας, ἧς τὸ οἰκοδόμημα ἀποτελειοῦται βραδύτερον ἐν Γερμανίᾳ ³. Τὸ νέον πνεῦμα ἀνακαίνιζόμενον, διεκδικεῖ τὰ δίκαια αὐτοῦ ἐν ἅπασιν τοῖς κλάδοις τοῦ ἠθικοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου.

Ἀλλὰ τὸ παρελθὸν δὲν κλίνει, δὲν ὑποκύπτει ἀμέσως πρὸ τῆς νέας ἀποκαλύψεως· πάλιν μέχρι θανάτου, μυριόνηκος ἐκρήγνυται μεταξὺ τῶν δύο κόσμων, πάλιν ἀναμιμνήσκουσα τοὺς ζοφερωτέρους αἰῶνας τῆς ἀνθρωπίνης βαρβαρότητος. Τὸ δίκαιον τῆς ἀνθρωπότητος παύει πρὸ τοῦ δικαίου τῆς ἰσχύος· πᾶν κακούργημα ἐν γνώσει τελεῖται διαρκοῦντος τοῦ μεγάλου ἐκείνου θρησκευτικοῦ πολέμου, πᾶσα δ' ἄλλη ἀρχὴ πολιτισμοῦ καὶ φιλανθρωπίας τίθεται ἐκτὸς ἐνεργείας. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει τῆς τότε εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας ἡ δημοσία συνειδήσις ἐξεγείρεται κατὰ τῶν διαπρακτομένων φρικαλεοτήτων, ἡ δὲ ἐπιστήμη, ἡχῶ ἰδεῶν φιλανθρωποτέρων, προσέρχεται ἐπίκουρος, διατυποῦσα νέας σκέψεις, ἀναγορεύουσα νέας ἀρχάς, εὐρυτέρας καὶ εὐ-

1 Das princip der neueren Zeit, wie es sich als Philosophie aussprach, mit dem Zweifel an der Realität und Wahrheit der sinnlichen Existenz anhub. Feuerbach's Geschichte der neueren Philosophie 15.

2 Spinoza ist Hauptpunkt der modernen Philosophie: entweder Spinozismus oder Keine Philosophie. . . Wenn man anfängt zu philosophiren, so muss man zuerst Spinozist sein; die Seele muss sich baden in diesem Aether der Einen Substanz, in der Alles was man für wahr gehalten hat, untergegangen ist. Hegel's Geschichte der Philosophie.

γενεστέρας τῶν μέχρι τοῦδε ἰσχυουσῶν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐξεγέρσεως πρώτη δίδει τὸ σύνθημα ἡ ἐλευθέρα Ὁλλανδία δι' ἐνὸς τῶν τέκνων αὐτῆς, τοῦ Οὔγωνος Γροτίου. Νοῦς ἀνεξάρτητος ὁ Γρότιος καὶ φιλελεύθερος, πεποτισμένος τὰ νάματα ὑγιοῦς καὶ ὀρθόφρονος φιλοσοφίας, εὐτολμος ἐξάνεστη ἐν τῇ δυστυχεῖ ἐκείνῃ ἐποχῇ, ὑψῶν τὴν φωνὴν ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς ἀνθρωπότητος, βάλλων τὰ θεμέλια νέας τοῦ δικαίου ἀπόψεως ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Αἱ σκέψεις αὐτοῦ ἦσαν γενναῖαι, ἀντάξια τῆς ὑπαυγαζούσης νέας ἐποχῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο κατέστησαν ῥηξικέλευθοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐπιστήμης. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ: *De jure belli ac pacis* ἀναγορεύεται ὁ κώδιξ τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, νέας ἐπιστήμης καθισταμένης, τοῦ δικαίου, οὐχὶ ἀπορρέοντος ἀπὸ τινος θείας ἀποκαλύψεως, ἀπὸ τινος θετικοῦ νόμου, ὡς δισχυρίζετο ἰδίως ἡ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης φιλοσοφία, ἀλλ' ἀπὸ τῆς αἰωνίας καὶ ἀναλλοιώτου τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, πρὸς κοινωνικότητα τεινούσης, ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ λογικῆς προσωπικότητος, συνωδᾶ τοῖς νέοις δόγμασι τῆς ὀρθοσκευτικῆς μεταρρυθμίσεως.¹

Πρῶτος ὁ Γρότιος ἔθηκεν ἀσφαλεῖς τὰς βάσεις τῆς νέας τοῦ δικαίου φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης· κατέστη ὁ πατὴρ αὐτῆς πράγματι.² Ἐκτοτε ἡ σημασία τῆς μελέτης τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ καθίσταται ἀναπόφευκτος ἐν τῇ σπουδῇ τῶν νομικῶν ἐπιστημῶν, πρώτη δὲ ἡ Ἀϊδελβέργη ἀξιοῦται τῆς τιμῆς τῆς ἰδρύσεως ἑδρας τῆς φιλοσοφικῆς τοῦ δικαίου τῆς ἐπιστήμης.³

Οἱ μαθηταὶ τοῦ Γροτίου, ὁ Πουφενδόρφιος⁴, ὁ Λεϊβνίτιος⁵, ὁ Θωμάσιος⁶, ὁ Βόλφιος⁷ ἐξακολουθοῦσι συνεχίζοντες τὴν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ σκέψιν τοῦ μεγάλου διδασκάλου. Ἡ Γερμανία, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τῆς Εὐρώπης χώραν, κοιτὶς καὶ μήτηρ τῆς νέας ἐπιστήμης, δίδωσι τὸν τόνον εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῆς μελέτης τοῦ δικαίου, ὡς τῆς βάσεως καὶ τῆς ἀφετηρίας τῆς ἐπιστήμης τῶν νόμων. Βραδύτερον αἱ ἀφηρημέναι θεωρίαι τῆς ἐπιστήμης ἄρχονται λαμβάνουσαι σάρκα καὶ ὑπόστασιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὁ

1 Jus naturale est dictatum rectae rationis, indicans actui alicui ex eius convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationali et sociali inesse moralem turpitudinem aut necessitatem moralem. Grotii de jure belli ac pacis, lib. I, cap. 1. § 70.

2 Er (Grotius) wurde mit Recht allgemein als der Begründer der naturrechtlichen Rechtsphilosophie und des modernen Völkerrechts verehrt. Bluntschli's Geschichte des allg. Staatsrechts. 74.

3 Ὁ Σαμουήλ Pufendorf διωρίσθη ἐν ἔτει 1661 ὑπὸ τοῦ ἐκλέκτορος Carl Ludwig von der Pfalz καθηγητῆς τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἀλληλεθνικοῦ δικαίου ἐν Ἀϊδελβέργῃ.

4 De jure naturae et gentium libri octo.

5 Nova Methodus jurisprudentiae καὶ πολλὰ ἄλλα τῶν παικίλων συγγραμμάτων του.

6 Drei Bücher der göttlichen Rechtsgelahrtheit — Fundamenta juris naturae et gentium.

7 Jus naturae methodo scientifica pertractatum.

Φρειδερίκος δημοσιεύει τὸν κώδικα αὐτοῦ, πόρισμα τῶν νέων ἀρχῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης ¹, ἡ δὲ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, ἀνερχομένη μέχρι τοῦ θρόνου διὰ τοῦ αὐτοῦ μεγάλου βασιλέως, ἀνακηρύττεται ἐπισήμως πολιτικὸν δόγμα, σύμφωνον τῇ ἀληθεῖ ἐννοίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ².

Οὕτως ἄρχεται ἀναπτυσσόμενον τὸ νέον δίκαιον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐξασκοῦν τὴν ἀγαθοποιὸν αὐτοῦ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς πολιτείας. Ἄλλ' ἡ ἐπανόστασις αὕτη, δι' ἧς ἐγκαινιίζεται ὁ νέος κόσμος, δὲν εἶχε τελεσθῆ εἰσέτι ἢ ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἐπιστήμης ἢ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία ἀναγνωρίζουσι καὶ ὑποτάσσονται εἰς τὸ ἀρχαῖον δικέφαλον καθεστῶς, τὸν πάπαν καὶ τὸν αὐτοκράτορα, ὡς τὸ Α καὶ τὸ Ω τοῦ βίου, ὡς τὸ ἀδιέσειστον ἔρεισμα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐκκλησίας, κατισχύον ἐν τῇ πολιτείᾳ, μοναρχικὸν καὶ μισελεύθερον, ἐξήπλου τὰς μελαίνας αὐτοῦ πτέρυγας ἐπὶ τῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' ἡ μεταρρυθμίσις, ἡ διαμαρτύρησις αὕτη τοῦ νεωτέρου πνεύματος κατὰ τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος, ἄρχεται ἤδη δίδουσα ὄθησιν καὶ ζωὴν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν κοινωνίαν. Cogito, ergo sum, πολυσήμαντον δόγμα ὑπερέτερου βίου ἄρχῃ νέας ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς δημιουργίας ἢ παράδοσις, ἢ ἀποκάλυψις ἐξοστρακίζονται καὶ ἀντ' αὐτῶν ἀναγορεύονται περιφανῆ τοῦ νεωτέρου πνεύματος δόγματα ἢ ἐλευθέρᾳ ἔρευνα καὶ σκέψις, ἄνευ τῶν ὁποίων οὐδεὶς πολιτισμὸς, οὐδεμία κοινωνία δύναται νὰ προκόψῃ. Ἐπὶ τούτων δὲ τῶν ἀρχῶν θεμελιούται ἅπασα ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη.

Ταύτης τῆς πραγματικῆς ἐξεγέρσεως καὶ διαμαρτυρήσεως ἄμεσος καθίσταται συνέπεια ἡ πολιτικὴ διαμαρτύρησις καὶ μεταρρυθμίσις, ἡ Ἐπανόστασις, ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἡ πρώτη τελεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ δὲ δευτέρα, ἡ κατ' ἐξοχὴν, ἐν Γαλλίᾳ.

Ὅπως ἐν τῷ κόσμῳ τῆς φύσεως πάσα βιαία μεταβολή, ἀλλοιοῦσα τὸν παλαιὸν, δημιουργεῖ ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ πρώτου νέον κόσμον, τελειότερον, οὕτω καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἠθικῆς ιδέας πάσα ἐπανόστασις καὶ μεταβολή, μεταβάλλουσα τὴν μορφήν τοῦ παρελθόντος, μεταδίδει νέον τύπον καὶ ἐκφρασίαν εἰς τὸν γεννώμενον κόσμον. Ἡ ἀνθρωπότης δὲν προοδεύει, οὐτ' ἀναπτύσσεται, κανονικῶς βαίνουσα ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς, ὑπόκειται ἐκ διαλειμμάτων εἰς βιαίους, ἀκαταλήπτους ἐρεθισμοὺς καὶ σπαραγμοὺς, οἵτινες μεθ' ὅλας τὰς συμπαραμαρτούσας βλάβας, τὰ μάλιστα

1 Il y avait de la grandeur à concevoir le projet d' un code général, et à convier à l' oeuvre la science de tous les jurisconsultes de l' Europe. . . . L' unité dans les lois qu'avaient conçue récemment Bacon et Leibniz, était l' avènement de l' esprit philosophique s' élevant à l' universalité sur les ruines du génie pontifical et catholique. Lermnier l' influence de la philosophie du XVIII Siècle sur la législation du XIX.

2 In meinen Staaten Kann Jeder nach seiner Façon selig werden. Τὸ δόγμα τοῦτο ὁ Φρειδερίκος εὐρύτερον διετύπωσεν ἐν τῷ Μακκιαβέλλῃ αὐτοῦ (18, 21, 26), βραδύτερον δ' ὡς βασιλεὺς καὶ ἐπραγματώσατο. καλέσας ἐν τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ τοὺς κορυφαίους τῶν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἐλευθεριαζόντων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐν οἷς τὸν Voltaire, τὸν La mettrie κλπ.

εἰς τὴν πρόοδον αὐτῆς συμβάλλουσιν. Ἡ ἐπανάστασις, ἡ θύελλα αὕτη τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, εἶναι ἐπίσης ἀναγκαία καὶ ἀναπόφευκτος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ, ὅπως καὶ ἡ θύελλα ἐν τῷ βασιλείῳ τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Πᾶσα ἐπανάστασις μεταδίδει νέαν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν εἰς τὸ ἠθικὸν σῶμα τῆς κοινωνίας, τῆς δὲ πνευματικῆς ταύτης ζωῆς καὶ ἐνεργείας τῆς ἀνθρωπότητος συνέπεια καθίσταται ἀναγκαία ἡ παραγωγή καὶ ἡ δημιουργία νέων ἰδεῶν καὶ ἀπόψεων ἐν τοῖς διαφόροις τοῦ ἐπιστητοῦ κλάδοις. Μετὰ σφοδρὸν χειμῶνα ἡ βλάστησις εἶναι αἰείποτε ζωηρότερα καὶ πλουσιωτέρα.

Ἡ κυρίως ἐπανάστασις ἐν τῷ βίῳ τῆς νεωτέρας ἀνθρωπότητος ὑπῆρξεν ἰδίως ἡ γαλλικὴ ἢ ἀγγλικὴ δὲν εἶναι ἢ ἐν σποραδικὸν φαινόμενον, οἷον εἰ προανέκρουσμα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Αὕτη ὑπῆρξεν ἔργον καθολικῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Πάντα τὰ ἀνεξάρτητα καὶ ῥηξικέλευθα πνεύματα τῆς Εὐρώπης συνεισήνεγκον ἀμέσως ἢ ἐρμέσως τὸν ὄβολόν αὐτῶν: ὁ Σπινύζας, ὁ Λώκιος, ὁ Βολταῖρος, ὁ Ρουσσώ, ἡ Ἐγκυκλοπαιδεία, ὧν τὰς ιδέας ἐζήτησε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον νὰ πραγματοποιήτῃ ἡ ἐπανάστασις. Τὸ περὶ κυβερνήσεως τοῦ Λωκίου σύγγραμμα, τὸ *Πνεῦμα τῶν Νόμων* τοῦ Μοντεσκίου, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ *Κοινωνικὴ Συνθήκη* τοῦ Ρουσσώ ἦσαν τὰ ἐντελέστατα ἐγχειρίδια τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης, ἧτις εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐξέγερσις τῆς ἀνθρωπίνης ιδέας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐντεῦθεν ἡ καθολικότης τοῦ πνεύματος αὐτῆς, ἀνακηρύττοντος τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, συγκινοῦντος πᾶσαν ἀνθρωπίνην διάνοιαν καὶ καρδίαν.

Ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἄρχεται νέα περίοδος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ ἀνθρωπότης κηρύσσεται πράγματι ἐλευθέρᾳ, ἀνεξάρτητος. Τὸ ἄτομον ἀπελευθεροῦται καὶ ἀναγνωρίζεται ἐπισήμως ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ προσωπικότης.

Τὸ δίκαιον καθιεροῦται ἤδη ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ σημασίᾳ ὡς ὁ σπουδαιότερος παράγων ἐλευθέρως πολιτικῆς κοινωνίας¹. τὸ δίκαιον καθίσταται ἡ ζωὴ, ἡ ζωοποιούσα πᾶσαν ἐν αὐτῇ ἠθικὴν ιδέαν. Ἐντεῦθεν ἡ σπουδαιότης τῆς περὶ αὐτοῦ ἐπιστήμης κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους ἡ φιλοσοφία τοῦ δικαίου ἀναίρεται βαθμηδὸν ὑπὲρ τὴν τετριμμένην σφαῖραν τῶν καθ' ἡμέραν σμικρολογιῶν, ἀφιπταμένη εἰς τὸν αἰώνιον αἰθέρα τῆς ἀπολύτου ἀληθείας.

Τὸ ἔργον τοῦ φιλοσόφου δὲν εἶναι ἀπλῆ ἐρμηνεία μόνον, λεπτομερῆς ἔρευνα καὶ ἀνάλυσις μιᾶς ιδέας, εἶναι ἔμπνευσις, ὑπερτέρα σύλληψις ἐνὸς καθολικοῦ κόσμου ἢ ἀληθῆς φιλοσοφία δὲν ἀναγνωρίζει αὐθεντίαν οἰανδῆποτε ἢ τοῦ λόγου τὸ κριτήριον. Ἐντεῦθεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ δίκαιον κτᾶται μείζονα ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ σημασίαν, ὑπερτέραν ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων σχέσεσι καθολικότητα. Ἐκτοτε ἡ ἐπανάστασις ἐν τῇ πνευματικῇ σφαίρᾳ καὶ ἡ ἐπανάστασις ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς πολιτείας, ἡ ἐλευθερία ὡς ἡ ὑπερτάτη

¹ Im Gedanken des Rechts ist also jetzt eine Verfassung errichtet worden, und auf diesem Grunde sollte nunmehr alles basirt seyn. Hegel's Philosophie der Geschichte, 441.

ἠθικὴ ἀρχὴ τοῦ βίου, συμβαδίζουσιν ἐν ἀρμονίᾳ. Ὁ Ἐρμάνουήλ Κάντιος, σύγχρονος τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, τῶν μεγάλων αὐτῆς ἰδεῶν τρόφιμος, πλήρης φιλοσοφικῆς ἐμπνεύσεως, ὄνειροπολεῖ τὸν ἄνθρωπον ἐν μεγαλογραφίᾳ, ἐν τῇ ὑψίστῃ αὐτοῦ ἐνότητι, τέκνον μιᾶς ὠρισμένης πολιτείας καὶ διατυποῖ τὰς περὶ αἰωνίου εἰρήνης ἀποκαλύψεις του¹. ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι ἤδη κληρὸς καὶ προνόμιον ὀλίγων ἐκλεκτῶν μόνον φύσεων, εἶναι πραγματικὴ συνείδησις τῆς καθόλου κοινωνίας.

Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα ἡ νέα κοινωνία ἀνεξάρτητος, σκεπτομένη, αὐτὴ δίδωσι σήμερον τὸ σύνθημα καὶ ἐμπνέει τὰ ἐξοχώτερα πνεύματα, ἀπὸ τῶν σπλάγγων αὐτῆς λαμβάνοντα τὰς ἀποκαλύψεις των· ἡ ἐπιστήμη κατέστη ἡ γνησιωτέρα ἔκφρασις τῆς κοινωνικῆς τῶν λαῶν καταστάσεως. Ἐντεῦθεν ἡ αὐθεντεία, ἣν ἔσχε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ἡ βᾶσις αὕτη τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπίνῃ ἐπιστήμῃ, ἥς ἡ ἀνάπτυξις ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην συντελεῖ εἰς τῶν κοινωνιῶν τὴν εὐημερίαν. Αἱ κοινωνικαὶ, αἱ πολιτικαὶ ἐπιστήμαι λαμβάνουσιν ἑκτακτὸν ἀνάπτυξιν. Τὸ δημόσιον δίκαιον, τὸ ἀλληλεθνές, τὸ ποιητικόν, ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία σχηματίζονται ἰδίως ἐπὶ τῇ βᾶσει καὶ κατὰ τὰς θεωρίας τοῦ φιλοσοφικοῦ δικαίου· τὸ ἰδιωτικόν δίκαιον ὑφίσταται τὴν ἄμεσον αὐτοῦ ἐπενέργειαν, ἡ δὲ πολιτεία ἐπιλύει τὰ ἀπασχολοῦντα τὸν ἠθικὸν τοῦ ἀνθρώπου βίου ζητήματα συνωδᾷ τοῖς δόγμασι τῆς ἐπιστήμης. Πόσα κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐποχὴν ὀφείλομεν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν τῶν βᾶσεων, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία! Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπιστήμως ἀνεκκηρύττεται ὡς ἐλεύθερον, ἡ δουλεία καταδικάζεται καὶ κατὰ θεωρίαν καὶ κατὰ πράξιν, ἀφοῦ οὐδεμίαν θρησκείαν ἐπαρκῶς τοῦτο κατώρθωσεν, ἡ δὲ ἀδελφότης τῶν λαῶν ἤρξατο πράγματι καθιστάμενη καθολικὴ τῶν ἀνθρώπων συνείδησις.

Καὶ τίνα τὰ αἷτια τῆς πνευματικῆς ταύτης ἐπαναστάσεως ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ; Μόνῃ ἡ φιλοσοφικὴ μελέτη τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ἡ ἔρευνα τῆς κοινωνίας καὶ τῶν διεπόντων αὐτὴν ἠθικῶν νόμων, ἡ ἀνύψωσις τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὑπερτέρου πνευματικοῦ ὄντος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς ἠθικοῦ μικροκόσμου, κέντρου καὶ ἐστίας πάσης ἠθικῆς ἰδέας, διεπούσης τὸν ἀνθρώπινον βίον, συνετέλεσαν ἰδίως εἰς τὴν ἐξύψωσιν τοῦ πολιτικοῦ σκοποῦ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Οἱ ἄνθρωποι ἀνεκκηρύχθησαν ἴσοι ἀλλήλοις, δι' ἐνὸς κοινοῦ δεσμοῦ συνδεόμενοι, πρὸς ἐν καθολικὸν ἀποβλέποντες τέλος. Ἄλλοτε ἐν τῇ πόλει μόνον ἐξετείνετο ὁλόκληρος ὁ ἠθικὸς τοῦ ἀνθρώπου ὀρίζων, βραδύτερον ἐν ἐνὶ ἔθνει καὶ σήμερον ἐν ὁλοκλήρῳ τῇ ἀνθρωπότητι. Τὰ

1 Die Idee eines Welthürgerrechts ist keine phantastische und überspannte Vorstellungslart des Rechts, sondern eine nothwendige Ergänzung des ungeschriebenen Codex, sowohl des Staats als Völkerrechts zum öffentlichen Menschenrechte überhaupt, und so zum ewigen Frieden. . . Im m. Kant's Zum ewigen Frieden n. 2. Abschnitt.

ὄνειρα τῆς Στοᾶς, οἱ πόθοι τοῦ χριστιανισμοῦ ὁσημέραι λαμβάνουσι σάρκα καὶ ὑπόστασιν διὰ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ἧς τὸ κύριον τοσοῦτον ἔξοχον ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Τὸ ἰδεῶδες τῆς μελλούσης ἀνθρωπότητος, τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης παρσκευαζόμενον, ἔσται ἡ κοσμοπολιτικὴ ἰδέα τῆς ἀδελφότητος τῶν λαῶν, τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐν ὁμοσπονδίᾳ ἐνότητος ¹. Ἡ κοινωνικότης, ὁ ἠθικὸς οὗτος δεσμός, ὁ συνδέων τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἀλλήλους, δὲν ἔχει ἐννοίαν, οὐδὲ περιορίζεται εἰς ἓν μόνον ἔθνος, εἰς μίαν μόνην φυλὴν, ἀλλ' εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα. Οἷα δικαιολογικὴ σχέσις ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, τοιαύτη ὑφίσταται καὶ μεταξὺ τῶν πολιτειῶν ἐντεῦθεν ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου τῶν λαῶν ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐπιστήμῃ, ἀρξάμενη ἤδη καὶ θριαμβεύει καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ πράξει ², ἀπορρεύσασα ἰδίως ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ φυσικοῦ τῶν ἀνθρώπων δικαίου ³. Τοιαύτη ἡ πολύτιμος ὑπερησία, ἣν προσήνεγκε τῇ νεωτέρᾳ κοινωνικῇ φιλοσοφίᾳ ἀνεξάρτητος καὶ πεφωτισμένη. Εὐγενὲς καὶ γενναῖον φιλοσοφικὸν πνεῦμα, ἱπτάμενον μέχρι τῶν ὑψίστων σφαιρῶν τοῦ ἀπολύτου, ἐρευνῶν τὸν ἀνθρώπον ὑφ' ἀπάσας αὐτοῦ τὰς σχέσεις, ἐν ἀπάσαις ταῖς λεπτομερείαις τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ καθολικοῦ αὐτοῦ βίου, καταβιβάζον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κόσμου τῆς ἰδέας εἰς τὴν χώραν τῆς πραγματικότητος, εἰσδύον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν, ἀποκαλύπτον αὐτῇ τὴν σημαντικότητά αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τοιοῦτον κατέστη σήμερον τὸ πνεῦμα τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, κατελθούσης πράγματι ἀπὸ τῶν συννέφων καὶ εἰσελθούσης εἰς τὰς κατοικίας τῶν ἀνθρώπων, ἀνερευνησάσης τὰς ἀδιεξόδους ἀτραπούς τῆς καθολικῆς ἰδέας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀναλυσάσης ἅπαντα τὰ διαφέροντα τὸν ἀνθρώπινον βίον ζητήματα, ὧν ἡ ὀρθὴ κατανόησις εἶναι ὄρος ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τὸν ἠθικὸν ὀργανισμόν τῆς κοινωνίας καὶ ἀφ' ὧν ἐξαρτᾶται ἡ καθολικὴ τῶν λαῶν εὐημερία.

* *

*

Ἐν τῇ διαλεκτικῇ ἰδέᾳ τῆς προόδου ἀναπτύσσεται κατ' ὀλίγον ἡ ἀλήθεια αὐτῆς καὶ τελεία ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, διαφόρους λαμβάνουσα βαθμοὺς ἀναπτύξεως καὶ τελειότητος. Ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ οὐδὲν ἔστιν ἕτερον, ἢ μία τοιαύτη βαθμολογικὴ ἐξέλιξις καὶ ἀποκάλυψις τῆς ἰδέας τοῦ ἀπολύτου.

Ἐν μιᾷ τῶν φάσεων τούτων τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου

¹ Der einzelne Mensch Kann nur gewinnen vollweseulich sein individuelles Recht, wenn die ganze Menschheit auf Erden als Ein gesellschaftliches Ganzes vollendet sein wird. Krause's System der Rechtsphilosophie, 467.

² Ἐν τῇ μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἀμερικῆς ἐριδι ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς Ἀλαβάμας.

³ Der Gedanke des Weltbürgerrechts, den Kant als eine ideale Hauptforderung des neuen Völkerrechts ausgesprochen, hat heute schon zum Theil eine reale Wahrheit, und dieses Weltbürgerrecht ist so wenig unverträglich mit dem besonderen Staatsbürgerrecht, als dieses mit dem Gemeinde—und Ortsbürgerrecht. Bluntschli's das moderne Völkerrecht, 27.

πνεύματος διατελοῦμεν σήμερον, ἐν μιᾷ νέᾳ περιόδῳ τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν τῇ περιόδῳ τῆς αὐτοσυνειδησίας, τῆς ἐλευθέρως ἀτομικότητος, ἐν τῇ ἀνδρικήῃ τῆς ἀνθρωπότητος ἡλικίᾳ, ὡς ἔλεγεν ὁ Κράουζε, ἐν τῇ θετικῇ, ὡς εἶπεν ὁ Αὐγουστος Κόντης. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ὁ εὐελπις αἰὼνὸς τῶν λαῶν, τὸ μυστικὸν τοῦ μεγαλείου αὐτῶν παλλάδιον, τὸ ἄσβεστον πῦρ τῆς ἀκαταπαύστου αὐτῶν ἀναπτύξεως καὶ προόδου. Ὁ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τῷ δικαίῳ βίος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἶναι ὁ βίος, δι' οὗ τοῦτο ἐλευθέρως δρῶν τυγχάνει τῆς ἀπαστολῆς αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ.

Ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως — τῆς κατ' ἐξοχὴν ταύτης ἀνθρωπίνης ἐπαναστάσεως ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἱστορίας — ἀρχεται ἰδίως χρονολογουμένη ἡ νέα αὕτη περίοδος, ἧς συνέπεια ἡ ζύμωσις ἐν τῷ ἠθικῷ βίῳ τῆς νεωτέρας κοινωνίας. Ἡ ζύμωσις αὕτη διαρκεῖ μέχρι τῆς σήμερον, ἡ δὲ καθολικὴ σύνθεσις τῆς νεωτέρας ἀνθρωπότητος δὲν διευπλώθη εἰσέτι ἀρκούντως καὶ προσηκόντως. Ὁ πόλεμος τῶν ἀντιμάχων ἰδεῶν δὲν κατέπαυσεν, ὁ δὲ ἠθικὸς βίος τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν κυμαίνεται ἕως τῆς σιγμῆς ταύτης μεταξὺ ἀντιθέτων πνευματικῶν ρευμάτων. Νέα ζητήματα καὶ νέα λύσεις καὶ ἐκ τῶν λύσεων τούτων ἕτερα πάλιν ζητήματα, αἰωνίως ἀπασχολοῦντα τὸν Οἰδίποδα τῆς ἐπιστήμης. Ἡ πάλιν αὕτη, ἣτις μετὰ πείσματος τελεῖται σήμερον ἐν τῇ πεπολιτισμένην Βυρῶπῃ, καὶ ἣτις εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς ἐλάχιστον συγκινεῖ τὸν ἠθικὸν καὶ τὸν πνευματικὸν βίον τῆς καθ' ἡμᾶς ἀρτιπαγοῦς κοινωνίας, δὲν εἶναι ἄνευ ἐνδιαφέροντος διὰ τὸν μελετῶντα μετὰ προσοχῆς τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Μία νέα ἀλήθεια πρόκειται ν' ἀποκαλυφθῇ ἐκ τῆς πάλιν ταύτης, ἀπὸ τῶν ἐρειπίων ἐνὸς καταρρεύσαντος κόσμου μέλλει ν' ἀναγεννηθῇ ὁ φοῖνιξ νέου κόσμου, οἷον προπαρασκευάζει αὐτὸν ἡ καθ' ἡμᾶς ἐπιστήμη· καὶ ἡ ἀλήθεια αὕτη, ἀπόρροια μακρῶν ἀγώνων, δυσπρόνου ἐγκυμονήσεως, μέλλει νὰ ἐξέλθῃ σεμνὴ καὶ ἔξοχος, ἀνταξία τῆς ἐποχῆς, ἐν ἣ διατελεῖ ἡ νεωτέρα κοινωνία.¹

Μία σύνθεσις εἶναι ἀείποτε τὸ ἀναπόφευκτον πόρισμα δύο ἢ πλειόνων ἀντιθέσεων. . . . Τοῦτο διατυποῦται ἐν παντὶ τοῦ ἐπιστητοῦ εἴδει, ἐν πάσῃ μεγάλῃ ἱστορικῇ περιόδῳ. Οὐδεμία ἰδέα παράγεται ἄνευ βαθείας λογικῆς ἀφορμῆς, τὴν ρίζαν αὐτῆς ἐχούσης ἐν τινὶ καταστάσει τῆς κοινωνίας, ἧς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τυγχάνει καθολικὴ ἢ μερικὴ ἔκφρασις.

Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, τῇ κατ' ἐξοχὴν ταύτη ἀνθρωπίνῃ ἐπιστήμῃ, βλέπομεν ὡσαύτως τὴν θεωρίαν ταύτην ἐφαρμοζομένην. Ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἀπὸ τῆς θυέλλης, ἣτις περὶ αὐτὴν διεχύθη, προήλθον διάφοροι σχολαί, διαφόρως συλλαμβάνουσαι τὴν ἀρχὴν

¹ Wir müssen überzeugt sein, dass das Wahre die Natur hat durchzudringen, wenn seine Zeit gekommen, und dass es nur erscheint, wenn diese gekommen, und dasswegen nie zu früh erscheint, noch ein unreifes publicum findet. Hegel's Phänomenologie des Geistes 57.

καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ποικίλως συζητοῦσαι τὴν πραγμάτωσιν αὐτῶν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἱστορικὴ σχολή, ἡ φιλοσοφικὴ, ἡ θεολογικὴ, ἡ κοινωνιστικὴ, ἵνα παραλίπω ἄλλας ἀφανεστέρας ἐκφράσεις τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἶναι τοσαῦται ἀπόψεις τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς τῆς νεωτέρας κοινωνίας σκέψεως καὶ καταστάσεως.

Ἡ ἱστορικὴ σχολὴ ἔχουσα μὲν τὴν ἀμυδρὰν αὐτῆς ἀρχὴν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ ὄνειροπολίᾳ τοῦ Ἰωάννου Βίκου ¹, εἶτα ἐν τῷ Πνεύματι τῶν Νόμων τοῦ Μοντεσκίου, διατυπωθεῖσα πληρέστερον ὑπὸ τῆς ἐξόχου εὐγλωττίας τοῦ μεγάλου τῆς Ἀγγλίας ῥήτορος *Edmund Burke* ², μετὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν μεταφυτευθεῖσα ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ, ἐν ἣ τελευταίᾳ ἰδίως ἐρριζοβόλησε, χάρις εἰς τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν πολυμάθειαν τοῦ Σαβινὸ ³, ἔθηκεν ἐπὶ τινὰς στιγμὰς τὴν ἀποκλειστικὴν σφραγίδα τῶν ιδεῶν καὶ τῆς αὐθεντείας αὐτῆς εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας· ὑποστᾶσα τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐν ταῖς κυβερνήσεσιν ἄρχοντος τότε ἀντιδραστικοῦ πνεύματος κατὰ τῶν ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἀνακηρυχθεισῶν ἐλευθεριῶν, κατεδίκασε τὴν ιδέαν ἐνός ἀπολύτου, ἀνθρωπίνου δικαίου, τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον ἀναγνώρισασα ἰδίως ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν δίκαιον, καθ' ὃ ἔπρεπε νὰ ρυθμισθῶσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον καὶ τῶν νέων κοινωνιῶν αἱ νομοθεσίαι. Κατὰ τὴν ἱστορικὴν σχολὴν τὸ δίκαιον, ἡ πολιτεία ἀναπτύσσονται οἷον ἐν φυτικῇ καταστάσει, μόνον ὑπὸ τὴν ἀσυνείδητον ἐπίδρασιν τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἱστορίας ἐν τῇ μακρᾷ τῶν λαῶν σταδιοδρομίᾳ· ἡ ἀρχὴ τοῦ δικαίου δὲν εἶναι λελογισμένη ἐκ τοῦ προτέρου δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἀπὸ τινος ἐσωτερικοῦ ἐνστίκτου, ἐνεκα βιθείας ἀνάγκης παράγεται, ὅπως ἡ γλῶσσα, τὸ ἦθος, τὸ πολίτευμα αὐτοῦ ἐν γένει· τὸ δίκαιον ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπάρξιν ἐν τῇ καθολικῇ τοῦ λαοῦ βουλήσει, εἶναι τὸ παραγόμενον λανθανόντως ἐνεργουσῶν ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἔθνους δυνάμεων καὶ οὐχὶ τῆς βουλήσεως ἀνδρὸς νομοθέτου. Ὡς ἡ γλῶσσα οὕτω καὶ τὸ δίκαιον ἐν τῷ βίῳ ἐνός λαοῦ οὐδεμίαν ὑφίσταται στιγμὴν ἀπολύτου γαλήνης, μετὰ τοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου τυγχάνει ἡ ἐσωτὴρ συνείδησις καὶ ἀνάγκη, ἀκολουθεῖ πᾶσαν αὐτοῦ κίνησιν καὶ ἀνάπτυξιν, θνήσκον μετ' αὐτοῦ, ὁπότεν ἡ ἰδιοφυΐα τοῦ λαοῦ ἀπόλλυται ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀναπτύξει τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐντεῦθεν ἡ ἀπέχθεια τῆς Σχολῆς ταύτης κατὰ τῆς ιδέας τῆς Κωδικοποιήσεως, ἡ προφανῆς αὐτῆς προτίμησις διὰ τὸ δίκαιον τῶν Ἐθίμων, καθὸ κρεῖττον

1 Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ: de Universi juris uno principio et fine uno.

2 Ἐν τοῖς κοινοβουλευτικαῖς αὐτοῦ λόγοις, ὡς καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως συγγράμματι αὐτοῦ: Reflections on the revolution in France.

3 Ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ: Beruf unserer Zeit zur Gesetzgebung καὶ System des heutigen römischen Rechts, ἐν οἷς ἰδίως ἀναπτύσσεται τῆς ἱστορικῆς σχολῆς ἡ περὶ δικαίου θεωρία.

ἐκφράζον τὴν ζῶσαν ἐθνικὴν συνείδησιν, ἢ ἡ ἔγγραφος, ὑπὸ τῆς βουλήσεως ὠρισμένων νομοθετῶν διατετυπωμένη νομοθεσία· διὰ τῆς κωδικοποιήσεως ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τοῦ δικαίου καταστέλλεται ἐς αἰεὶ· τὸ δίκαιον ἀποκρυσταλλοῦται ἐν τῇ νομοθετικῇ τοῦ ἔθνους βίβλῳ· ὁ δὲ ἐν τῷ δικαίῳ βίος αὐτοῦ οὐσιωδῶς ἐξαντλεῖται ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἱστορικῇ αὐτοῦ προόδῳ καὶ ἀναπτύξει.¹

Ἄλλ' ἡ ἱστορικὴ σχολὴ περιέπεσεν εἰς πρόφαντὴ πρὸς τὰς ὑπ' αὐτῆς ἀναπτυχθείσας περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας θεωρίας πλάνην, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀνακηρύξασα τὸ δίκαιον ὡς παραγόμενον τῆς ἐσωτάτης τοῦ λαοῦ συνειδήσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑποδεικνύουσα τοῖς νεωτέροις λαοῖς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ μετὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου καὶ πολιτισμοῦ ἀποθανόντος ἡδὴ ῥωμαϊκοῦ δικαίου, ὡς θετικοῦ αὐτῶν δικαίου· αὐτὴ ἄλλοτε διὰ τοῦ Σαδινὸ διεκλήρυξε τὸ δίκαιον παραγόμενον τῆς ἐθνικῆς ἐνὸς λαοῦ ἰδιοφυίας², τὸ δὲ ῥωμαϊκὸν δίκαιον κατὰ συνέπειαν, προϊόν ὠρισμένης ἱστορικῆς ἐποχῆς καὶ ἀναπτύξεως, ἐπιβαλλόμενον αὐθαιρέτως ἐν τῷ ἠθικῷ βίῳ τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν, ἤθελεν εἶναι ξένον πρὸς τὴν γνησίαν τῶν λαῶν συνείδησιν, ἀσημῶς τύπος, ἀδυνατῶν νὰ ζωοποιήσῃ τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῶν βίον. Ἐὰν ὁ ὑπὲρ τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου ἐνθουσιασμὸς οὗτος τῆς ἱστορικῆς σχολῆς ἐθριάμβευεν ἐν τῷ βίῳ, ὡς ἐπὶ τινὰς στιγμὰς ἐθριάμβευσεν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, τὸ δίκαιον στερούμενον τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ ἀρχῆς καὶ σημασίας, οὐχὶ ὡς ἀρχὴ ζωηφόρος τῆς ἀναπτύξεως τῶν κοινωνιῶν, ἀλλ' ὡς εἷς τῶν ὄρων τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος, ἤθελε κοπῆ τὰς πτέρυγας. Τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον ἤθελεν ἐπιβάλλει τοὺς νεκροὺς αὐτοῦ τύπους, οἷονεὶ σαβανῶσει τὸ νεώτερον δίκαιον. Πᾶσα ἐποχὴ καὶ πᾶσα κοινωνία κέκτηνται ἴδιον τρόπον περὶ τὴν ἀποψιν τῶν ὄντων· τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον, μεθ' ὅλον τὸν δισχυρισμὸν τοῦ Puchta, διαβλέποντος ἐν αὐτῷ παγκόσμιον δίκαιον (Weltrecht), μεθ' ὅλην τὴν θαυμασίαν αὐτοῦ ἐπιστημονικὴν μέθοδον, ἔσται αἰείποτε ἡ ἔκφρασις τοῦ δικαίου ὠρισμένης ἱστορικῆς ἐποχῆς, ἀκατάληπτον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον σήμερον,³ οὐχὶ ἀποινεὶ καὶ ἀκινδύνως δυνάμενον νὰ ἐφαρμοσθῇ καθ' ὅλοκληρίαν ἐν ταῖς νεωτέραις κοινωνίαις, ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν ὁποίων ἄλλα αἰσθήματα, ἄλλα ιδεώδη, ἄλλοῖται ἠθικαὶ καὶ ὕλικοι ἀνάγκαι προεξάρχουσιν, ὑφ' ὧν ἐπ' ἐλάχιστον ἀνεκινήθη ὁ ἀρχαῖος τῶν Ῥωμαίων βίος. Ἐντεῦθεν ἡ μεγάλη ἀλήθεια ἐπιφανοῦς τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων πολιτειολόγου,

1 Περὶ τῶν θεωριῶν τῆς ἱστορικῆς σχολῆς ἴδε Puchta, Niebuhr, ἀλλ' ἰδίως Savigny ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ καὶ ἰδίως ἐν τῷ Beruf unserer Zeit zur Gesetzgebung etc.

2 Das burgerliche Recht . . . dem Volk eigenthumlich, so wie seine Sprache, Sitte, Verfassung. Savigny, Beruf unserer Zeit etc. σελ. 8.

3 Ein wiedererstandener Römer, wenn er das Jus romanum in foro germanico erblickte, sicherlich sein quantum mutatum ab illo! ausrufen würde. Ahrens, Naturrecht etc. I. 173.

ἀποδόντος ἰδίως εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου τὴν οἰκτρὰν πτώσιν τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα, μόνον ἰδεῶδες ἔχοντα τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν σύλληψιν τῆς Ῥώμης, ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας, ἐν ἣ διατὰ τοὺς ἐναντίους λόγους ἀνεπτύχθη καὶ ἐκρά-
τύνθη ἡ ἐλευθερία, ὁ δὲ δημόσιος αὐτῆς βίος κατέστη πρᾶγματι τὸ ἐπιφανέ-
στατον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ὑπόδειγμα καὶ σχολεῖον ¹.

Ἡ φιλοσοφικὴ σχολή, ἐξεληθούσα ἐκ πάντῃ ἀντιθέτου ἀπόψεως τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ αὕτη μεμονωμένως ἐρευνήσασα τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀνεκέρυξε τὸ δίκαιον καὶ τὴν πολιτείαν, ὡς αὐθαίρετα ππραγόμενα τῆς βουλήσεως, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου τῆς Γενεύης διατυπωθεισῶν θεωριῶν τῆς *Κοινωνικῆς Συμβήκης*. Ὑποστᾶσα ποι-
κίλας ἀλλοιώσεις ἐν τῷ διαστήματι τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως, πρωταγωνιστήσασα κατὰ τοὺς θουελλώδεις χρόνους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστά-
σεως, ποικίλως ἐκφρασθεῖσα ἐν τοῖς γερμανικοῖς φιλοσοφικοῖς συστήμασι τοῦ Καντίου, τοῦ Φίχτε καὶ τοῦ Σχέλλιγγ, τυχοῦσα τέλος τῆς τελείας αὐτῆς διατυπώσεως ἐν τῷ μεγάλῳ φιλοσοφικῷ συστήματι τοῦ Ἐγέλου, ἀκμαία διεξεδίκησεν ἐπὶ τινα χρόνον μετὰ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς τὸν θαλλὸν τῆς δά-
φνης ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐπιστήμης. Κατὰ τὰς θεωρίας τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τὸ δίκαιον ὅπως καὶ ἡ πολιτεία εἶναι καθαρὰ προϊόντα τῆς ἐλευθέ-
ρας βουλήσεως, αὐθαιρέτως διατυπούμενα ἐν τῇ κοινωνίᾳ.² Ἀλλ' ἡ βούλησις αὕτη, ἀφ' ἧς ἀπορρέει τὸ δίκαιον, δὲν εἶναι ἡ ἐξ ὑποκειμένου πάντων τῶν ἀποτελούντων τὴν κοινωνίαν ἀτόμων βούλησις, εἶναι ἡ καθολικὴ, ἀντικειμε-
νικὴ βούλησις τῆς ἀπολύτου ιδέας, ἧς ἡ ἀνάπτυξις διὰ τῆς πολιτείας τε-
λεῖται ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐν τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ ἡ ἀτομικὴ βούλησις μαραίνει-
ται, πᾶσαι αἱ τοῦ ἀτόμου διάφοροι κλίσεις καὶ πόθοι, αἱ διάφοροι αὐτοῦ ἠθι-
καὶ καὶ ὕλικαὶ ἀνάγκαι ἀπόλλυνται, ἐξαφανιζόμεναι ἐν τῇ ἀχανεῖ ιδέᾳ τῆς

¹ Le droit romain a joué un rôle très important dans l'histoire de presque toutes les nations modernes. Il leur a fait beaucoup de bien, et à mon avis encore plus de mal. Il a perfectionné leur droit civil, et perverti leur droit politique car le droit romain a deux faces: d'un côté il regarde les rapports des particuliers entre eux, et par là il est un des plus admirables produits de la civilisation; de l'autre il regarde les rapports de sujet à souverain, et alors il respire l'esprit du temps dans le quel il a achevé de se former, c'est-à-dire un esprit de servitude. C'est à l'aide du droit romain et de ses interprètes qu'aux quatorzième et quinzième siècles, les rois sont parvenus à fonder le pouvoir absolu sur les ruines des institutions libres du moyen âge. Les Anglais seuls ont refusé de le recevoir et seuls aussi ils ont conservé leur indépendance. Tocqueville, Correspond. Oeuvres Complètes.

² Ἐπόμενος τῷ Ρουσσῷ οὕτως ἀναπτύσσει καὶ ὁ Ἐγέλος τὴν ἐκ τῆς καθολικῆς βουλή-
σεως ἀρχὴν τοῦ δικαίου: In Ansehung des Aufsuchens des Begriffes hat Rousseau das Ver-
dienst gehabt, ein Princip, das nicht nur seiner Form nach (wie etwa der Socialitätstrieb,
die göttliche Autorität) sondern dem Inhalte nach Gedanke ist, und zwar das Denken
selbst, den Willen als Princip des Staates aufgestellt zu haben». Hegel's Philosophie
des Rechts 314.

πολιτείας, ἥτις ἀληθῆς Λεβιάθαν ἀπορροφᾷ πᾶσαν ἀτομικὴν ἐνέργειαν καὶ δράσιν. Θρησκεία, τέχνη, ἐπιστήμη εἶναι κατώτεροι βαθμοὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πνευματικότητος, μηδὲν ἔχοντος δικαίωμα ὑπάρξεως ἐν τῷ βίῳ ἐκτὸς τῆς πολιτείας, χάριν τοῦ σκοποῦ τῆς ὁποίας ὑφίστανται μόνον καὶ ἀναπτύσσονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ¹.

Ἡ δημιουργικὴ αὐτῆ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας βούλησις, εἴτε ὑποκειμενικὴ τῶν συνημμένων ἀτόμων βούλησις (volonté générale), ὡς ἐπρέσβευσεν ὁ Ῥουσσώ, εἴτε ἀντικειμενικὴ βούλησις, ὡς διετύπωσεν ἰδίως ὁ Ἑγέλου, ἀπολύτως ἐπιφανομένη ἐν τῷ βίῳ, ὑπερτέρα παντὸς ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ κωλύματος, ἐὰν τυγχάνη κενὴ καὶ ἀφηρημένη ἔννοια ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, μηδεμίαν δυναμένη νὰ ὑποστῇ σπουδαίαν ἐφαρμογὴν, ἐν τῇ πολιτείᾳ τούναντίον καθίσταται ἡ σημαία καὶ τὸ λάβαρον τῆς αἰωνίως μεταβολῆς, τῆς ἐπαναστάσεως. Ζητοῦσα τὰ πάντα νὰ δημιουργήσῃ διὰ τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως, διὰ τοῦ λόγου, ἀγνοοῦσα ἢ μᾶλλον περιφρονοῦσα νὰ γνωρίσῃ τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ, τὰς πραγματικὰς αὐτοῦ ἀνάγκας, ἀπολύτως ἐφαρμοζομένη, συντελεῖ μᾶλλον εἰς τὴν καταστροφὴν ἢ τὴν δημιουργίαν. Ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀποτυχία τῶν τελευταίων ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ ἐπαναστάσεων, ἐν αἷς πρωτηγωνίστησαν ἰδίως τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς αἰθεωρίαι, εἶναι ἡ εὐγλωττοτέρα ἀπόδειξις τῆς ἐσφαλμένης ἀπόψεως αὐτῆς περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας ². Τὸ δίκαιον δὲν δημιουργεῖται ἐν τῷ βίῳ ὑπὸ τοῦ λόγου ἀπολύτως, δὲν ἐξέρχεται τέλειον ἄπ' αὐτοῦ, ὡς ἡ Ἀθηνᾶ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς, οὐδ' ἐφαρμόζεται αὐθαι-

¹ Der Staat ist als die Wirklichkeit des substantiellen Willens, die er in dem zu seiner Allgemeinheit erhobenen besonderer Selbstbewusstsein hat, das an und für sich Vernünftige. Diese substantielle Einheit ist absoluter unbewegter Selbstzweck, in welchem die Freiheit zu ihrem höchsten Recht kommt, so wie dieser Endzweck das höchste Recht gegen die Einzelnen hat, deren höchste Pflicht es ist, Mitglieder des Staats zu sein. Hegel's, Philos. des Rechts, 306.

² Wer die Schriften Rousseau's kennt, λέγει ὁ Bluntschli (Geschichte des Staatsrechts 320) der hat den Schlüssel zu der Staatstheorie der Französischen Revolution. Τοῦ Ῥουσσώ ἡ θεωρία ὑπῆρξε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὁ πολιτικὸς ἀστὴρ τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, τῶν παραφορῶν αὐτῆς καὶ τῆς ἀποτυχίας ἐπὶ τέλους. Ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς ὑποβάλλουσα τὰ πάντα εἰς τὸν λόγον, εἰς τὸ ἀτομικὸν κριτήριον, ἀδιαφοροῦσα διὰ τὴν ἱστορικὴν τοῦ λαοῦ ἀνάπτυξιν, διὰ τὰς συγχρόνους αὐτοῦ ἀνάγκας, ζητοῦσα νὰ δημιουργήσῃ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν à priori, προάγει ἀείποτε τὸν πυρετὸν πρὸς νέας μεταβολάς, ὧν συνέπεια ἡ ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς τοῦτο κατὰ περιόδους συμβαίνει ἐν τῇ ἰδίῳ πατρίδι τῆς θεωρίας ταύτης Γαλλία. Ἄν ἡ θεωρία τοῦ Ῥουσσώ ὑπῆρξεν ἢ συντελέσασα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν μὲν τὸ πρῶτον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους εἰς τὸ ναυάγιον τῆς μεγάλης τοῦ 1789 ἐπαναστάσεως, ἡ θεωρία τοῦ Ἑγέλου, ἡ τελευταία τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς ἔκφρασις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, διεδραμάτισε μοιραίως ἀνάλογον πρόσωπον ἐν ταῖς κατὰ τὸ 1848 ἐπαναστάσεσι τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης. Οὐδεμίαν ἴσως ὑπερβολὴν λέγω, διατεινόμενος ὅτι ἡ κατὰ τὸ 1848 ἐπαναστάσις ἐν Εὐρώπῃ ὑπῆρξε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἔργον τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τῆς σχολῆς τοῦ Ἑγέλου. Γνωσταὶ καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ αἱ πρωταγωνιστήσασα τάσεις ἐν τῇ ἐπαναστάσει ἐκείνῃ. Ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ ὁ Σανσιμωνισμὸς καὶ τὰ λοιπὰ κοινωνιστικὰ συστήματα, συγγενεῖς αἱρέσεις τοῦ Ἑγελιανισμοῦ, ὁ Proudhon καὶ ἕτεροι θεωρητικοί, ὑποστάντες ἰδίως τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς. Ἐν δὲ Γερμανίᾳ οἱ Νεοεγελιανοὶ (ἀριστερὰ πτέρυξ τῆς σχολῆς τοῦ Ἑγέλου, Arnold Ruge, Max Stirner, Feuerbach, Carl Marx, καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους Φερδινάνδος Lassalle), ὑπῆρξαν οἱ κύριοι μοχλοὶ καὶ θεωρητικοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης, ἥς ἡ ἀποτυχία ἐπέκειτο ἐν αὐταῖς ταῖς θεωρίαις τῆς σχολῆς ταύτης.

ρέτως ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὑφίσταται πᾶσαν τὴν ἐπίδρασιν τῆς ποικίλης τοῦ λαοῦ ἀναπτύξεως, παραλλήλως βαδίζον πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἱστορικὴ καὶ φιλοσοφικὴ σχολή, μελετήσασαι τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν κοινωνίαν ἀπὸ μονομεροῦς μόνον ἀπόψεως, συνετέλεσαν μὲν ἐκάστη τὸ καθ' ἑαυτὴν, ἢ μὲν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορικῆς τοῦ δικαίου ἀναπτύξεως, ἢ δὲ εἰς τὴν βαθυτέραν μελέτην τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς καὶ παρήγαγον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πάλης αὐτῶν γενναῖα ἀποτελέσματα ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ τοῦ δικαίου ἀναπτύξει, ἀλλ' ἰδιαιτέρως ἐκάστη εἰς οὐδὲν ἀφίκετο ὀριστικὸν συμπέρασμα. Μόνον συνηνωμέναι καὶ τῇ ἀμοιβαίᾳ ἐπικουρίᾳ δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τῶν διαφόρων τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας προβλημάτων τὰς λύσεις. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ὄν ἀπόλυτον ἐν τῷ βίῳ, ζῆ ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἀμφοτέρων τούτων τῶν κατηγοριῶν τὰς ἐπιδράσεις ὑφίστάμενον. Καὶ τοῦτο ἤρξατο ἤδη κατανοοῦσα καὶ ἐφαρμόζουσα ἡ νεωτέρα περὶ δικαίου καὶ πολιτείας φιλοσοφία, τὸ σύγχρονον φυσικὸν δίκαιον, οἷον διετυπώθη ἰδίως ὑπὸ τοῦ Κράουζε, συνδιαλλάξαντος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὰς δύο ἀντιθέτους τάσεις τῆς ἱστορικῆς καὶ φιλοσοφικῆς σχολῆς καὶ οὕτως ἡ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρία σπουδαίως ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐν ταῖς πλείσταις χώραις τῆς Εὐρώπης¹.

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων ἕτεραι δύο σχολαί, παραφθοραὶ κυρίως εἶπεῖν τῶν δύο προηγουμένων, ἡ θεολογικὴ καὶ ἡ κοινωνιστικὴ, ἀντιμάχονται ὡσαύτως ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας. Ἡ μὲν σύμβολον ἠθικὸν ἀναγορεύει τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν τοῦ μεσαίωνα ἰδεῶδες — Πάπαν ἀναμάρτητον, μαντεῖον καὶ ἀντιπρόσωπον παντὸς κόσμου, ὑπεράνω ἱστάμενον πάσης ἄλλης ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ ἰδέας — ἐν γένει ἡ θεωρία τοῦ Ἀκτινάτου, προφανῆς ἀναχρονισμὸς, ζητῶν νὰ κατισχύσῃ τῶν πνευματικῶν κατὰ τὸν δέκατον ἕνατον αἰῶνα, νὰ θριαμβεύσῃ κατὰ πάσης προόδου, καταρωμένη τὴν ἐλευθερίαν τῶν λαῶν καὶ ἀναθεματίζουσα τὰ πορίσματα τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης. Ἰδεῶδες αὐτῆς, ἄξων, περὶ ὃν περιστρέφεται, εἶναι

¹ La théorie de Krause respecte l'histoire et les institutions qui se sont successivement formées par l'évolution du corps social; mais elle les anime d'un esprit nouveau, elle les appelle à un développement harmonique, elle ouvre au perfectionnement social un avenir où l'idéal sera progressivement atteint par la réalité. L'humanité n'est pas, d'après ce système sur le déclin, elle est à peine entrée dans l'âge de jeunesse, elle commence seulement à acquérir la conscience de son but social». . . . Ahrens, Cours de droit naturel. σελ. 84. Τὸ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας σύστημα τοῦ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ παραγνωρισθέντος ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι Krause, διδασχὸν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Βελγικῇ ὑφ' ἑνὸς τῶν ἱκανωτέρων ὁπαδῶν αὐτοῦ τοῦ Ahrens, προεξάρχει σήμερον ἐν πολλαῖς χώραις τῆς Εὐρώπης, ἰδίως τῆς Λατινικῆς, δὲν εἶναι δὲ ὑπερβολικὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχῶν τούτων ὀφείλεται ἡ ὑπ' αἰσίους οἰωνοὺς ἀρξαμένη τελευταία πολιτικὴ ἀναβίωσις τῆς Ἰσπανίας. Πλείονα ἐν τῷ γερμανικῷ περιοδικῷ *Upsere Zeit.* X, 3.

ἡ παράδοσις ἀντι τῆς ἐλευθέρας ἀτομικότητος ἢ ἀποκάλυψις ὑφ' ὅλην αὐ-
 τῆς τὴν σημασίαν, ἡ αὐθεντεία, ἡ παράδοσις, ἀρνούμενη καὶ διαμφισβη-
 τοῦσα πᾶσαν ἰδέαν προόδου ἀνθρωπίνης, μεταβολῆς καὶ κινήσεως τῶν ὄν-
 των· ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου, τῆς πολιτείας, πᾶσα ἐπιστήμη ὀφείλουσι ν' ἀπορ-
 ρέωσιν ἀπὸ τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας ¹, οὐδεὶς δὲ δικαιούται κατὰ
 τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας νὰ μεταρρυθμίσῃ αὐτὰ, θεῖα ὄντα, αἰώνια οἰκο-
 δομήματα· ἐντεῦθεν ἡ καταδίκη τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἀρνήσις τῆς ἀνθρωπίνης
 προσωπικότητος ὡς ἐλευθέρας· τὸ παρελθόν, τὸ ἀποθανόν ἤδη ἐν τῇ συνει-
 δήσει τοῦ νεωτέρου κόσμου, εἶναι τὸ ὄρος Σινᾶ, ἀφ' οὗ ἡ σχολὴ αὕτη
 ἀπεκδέχεται πᾶσαν αὐτῆς σκέψιν, πᾶσαν ἔμπνευσιν· καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν
 τῶν πεποιθήσεων τούτων ζητεῖ τὴν περιστολὴν τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ κοινω-
 νίᾳ, τὴν εἰς τὸ παρελθόν ἐπιστροφὴν τῆς ἐπιστήμης· ἀλλ' ἀνευ ἐλευθερίας
 οὔτε κοινωνία, οὔτε ἐπιστήμη δύνανται ν' ἀναπτυχθῶσι καὶ νὰ προοδεύσω-
 σιν· ἡ ἱστορία τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ ἱστορία τῆς προόδου. Ἡ δὲ ἐπιστροφή
 τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸ παρελθόν (die Umkehr der Wissenschaft), ὡς εἶπεν ἐπι-
 φανῆς τῆς σχολῆς ταύτης ἀντιπρόσωπος ἐν Γερμανίᾳ, ὁ *Stahl*, ἤθελεν εἶναι
 πράγματι ἡ εἰς τὸ παρελθόν ἐπιστροφή τῆς ἀνθρωπότητος ². Μόνη ἡ ἐλευ-
 θερία ὀφείλει νὰ ᾔηται ἡ πολιούχος τῶν λαῶν θεότης, ὁ πολιτικὸς ἀστήρ, ὁ
 καθοδηγῶν τὴν ἀνθρωπότητα ἐν μέσῳ τῶν πυκνῶν σκιῶν τῆς ἱστορίας· αὕτη
 δὲ ἀποστολὴν ἔχει οὐχὶ νὰ σταματήσῃ, ὅ, περ ἤθελεν εἶναι δι' αὐτὴν ὁ θά-
 νατος, ἀλλὰ νὰ βαδίσῃ πρὸς τὰ πρόσω, ἰδεῶδες τὴν πρόοδον ἔχουσα, ἥτις
 δύναται ἀληθῶς νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον διὰ τῆς ἐλευθερίας, μόνον διὰ τῆς ἀνε-
 ξαρτηότητος τῶν ἀνθρώπων ἀτομικότητος.

Ἄλλ' ἂν ἡ θεολογικὴ σχολὴ ὀνειροπολεῖ τὴν ἐπάνοδον παρελθόντος βίου,
 ἑτέρα σχολὴ προκηρύττει καὶ ἐπιζητεῖ τὴν βιαίαν ἐπίτευξιν ἐνὸς σκοτεινοῦ
 καὶ συγκεχυμένου μέλλοντος. Ἀτελής, εἰ μὴ μονομερῆς μελέτη τοῦ ἀνθρώπου,
 ὡς ἠθικοῦ ὄντος, καὶ τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, προαγγέλλει ἀπαίσια ἀ-
 ποτελέσματα. Ἡ κατάργησις πάντων τῶν ὄρων, ἐφ' ὧν ἐρείδεται τὸ κοινω-
 νικὸν καθεστῶς, ἡ ἀρνήσις τῆς οἰκογενείας, τῆς ἰδιοκτησίας, ἰδοὺ τὸ ἰδεῶδες,
 ὃ ἐπιδιώκουσιν οἱ ὀπαδοὶ τῆς σχολῆς ταύτης ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ
 κοινωνίᾳ. Ζητοῦσι τὴν δημιουργίαν νέου κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ κόσμου,
 δίχως νὰ ὑπάρχωσιν οὐδὲν τὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενα ἀναπόφευκτα στοιχεῖα·

¹ «Toutes les sciences selon lui (de Bonald, ἓνα τῶν κορυφαίων τῆς θεολογικῆς σχολῆς),
 avaient leur source dans la religion révélée, le principe de tout gouvernement, comme de
 toute pensée; Dieu, la théocratie et la famille étaient les éléments sur les quels reposait
 fixement la société». Capéfigue, Hist. de la Restauration, 4, 291.

² Würde sie (die Umkehr der Wissenschaft) herrschend werden, sollte der mens-
 chliche Geist seit Jahrhunderten vergeblich gearbeitet und die Welt hätte wieder in die
 naive Gläubigkeit des Mittelalters, oder was schlimmer wäre in die orthodoxe Geisteskn-
 echtschaft des siebenzehnten Jahrhunderts zurück. Bluntschli's Geschichte des Staatsre-
 chts, 647.

λησμονοῦσιν ὅτι μία τοιαύτη δημιουργία δὲν ἐπιβάλλεται ἔξωθεν, ἀλλ' ὅτι εἶναι συνέπεια ἱστορικῆς ἀνάγκης ἐν τῷ βίῳ τῶν κοινωνιῶν, ἀπόρροια τῆς ἐσωτάτης συνειδήσεως τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἀτόμων ¹. Μία ἰδέα, οἰαδήποτε καὶ ἂν ἔχη ἐν ἑαυτῇ ἀληθείας καὶ πραγματικότητος σπέρματα, δὲν πραγματοποιεῖται ἄμα τῇ ἀποκαλύψει αὐτῆς, ἀπαιτεῖται χρόνος, ὅπως αὕτη ῥιζοβολήσῃ ἐν τῇ συνείδησει τῆς ἀνθρωπότητος, ἐργασία, ὅπως παρκατάγη στερεοῦς καὶ γενναίους καρπούς, καθολικὴ εἰς αὐτὴν πίστις τῆς κοινωνίας. Μόνον ὑπὸ οἰωνοῦς τοιούτους δύναται αὕτη νὰ θριαμβεύσῃ ἐπὶ τέλους· πᾶσα δὲ πρόωρος αὐτῆς καὶ βιαία ἐφαρμογὴ καὶ πραγματοποίησις, ταράττουσα ματαίως τὸν ἁρμονικὸν τῆς κοινωνίας διάκοσμον, μόνον ἀποτέλεσμα ἔξει ἀναμφιβόλως τὸ ναυάγιον αὐτῆς ἢ τὴν ἐπιτυχίαν. Τοῦτο διδάσκει ἡ ἱστορία καὶ τοῦτο ὤφειλε νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν αἰείποτε ἡ κοινωνιστικὴ σχολή, ἡ διὰ τῶν ἀπολύτων αὐτῆς μᾶλλον θεωριῶν, ἢ διὰ τῶν διδαγμάτων τῆς πείρας καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοσχεδίως ζητοῦσα νὰ δημιουργήσῃ τὸν νέον κοινωνικὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὑπὸ τοιούτων ἰδεῶν ἀντιθέτων, πολεμίων ἀλλήλαις, συνταράσσεται σήμερον ἡ κοινωνία, τοιαῦτα τὰ ζητήματα, τὰ ἐπασχολοῦντα τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα ζητήματα, τὰ διαφέροντα αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τῆς ἀνθρωπότητος, αὐτὸ τὸ μέλλον αὐτῆς, δὲν λύονται αὐθαιρέτως, ὑπὸ τὴν τυχαίαν ἐπίδρασιν ἐφημέρων παθῶν καὶ αἰσθημάτων, ὑπὸ στιγμιαίας ἐμπνεύσεως, μόνη ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀμερόληπτος ἐπιστήμη, ἀνήκουσα οὐχὶ εἰς ἓν κόμμα, ἀλλ' εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἡ ἀκριβὴς αὐτῆς καὶ μεμετρημένη ἔρευνα καὶ ἐξέτασις ὅλων τῶν φαινομένων, τῶν ἐφαπτομένων τοῦ ἠθικοῦ τῶν κοινωνιῶν βίου, μόνη αὕτη δύναται νὰ λύσῃ τὰς ἀμφιβολίας, νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν πεποίθησιν, νὰ καθάρῃ τὰς ἀπορίας. Τοιαύτη δὲ εἶναι ἰδίως ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ἡ βασιλις τῶν ἐπιστημῶν, ὡς ἀπεκάλεσεν αὐτὴν ὁ Πλάτων ², ἥτις ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην δύναται νὰ ἐπιλύσῃ ἅπαντα τὰ ἠθικὰ προβλήματα, τὰ διαφέ-

¹ Was im Menschen gedeihen soll, muss aus seinem Innern entspringen, nicht ihm von Aussen gegeben werden; und was ist ein Staat, als eine Summe menschlicher, wirkender und leidender Kräfte? Auch fordert jede Wirkung eine gleiche starke Gegerwirkung, jedes Zeugen ein gleichthätiges Empfangen. Die Gegenwart muss daher auf die Zukunft vorbereitet sein. . . . Die Vernunft hat wohl Fähigkeit, vorhandenen Stoff zu bilden, aber nicht Kraft, neuen zu erzeugen. Diese Kraft ruht allein im Wesen der Dinge: diese wirken; . . . Staatsverfassungen lassen sich nicht auf Menschen, wie Schösslinge auf Bäume, pflanzen. Wo Zeit und Natur nicht vorgearbeitet haben, da ist's, als bindet man Blüthen mit Fäden an. Die erste Mittagssonne versengt sie. W. von Humboldt's, Ideen über Staatsverfassung.

² Τὴν δ' ἀπασῶν τε τούτων ἀρχουσιν καὶ τῶν νόμων καὶ συμπαντων τῶν κατὰ πόλιν ἐπιμελουμένην καὶ πάντα ξυνοφαινουσιν ὀρθότατα, τοῦ κοινοῦ τῇ κλήσει περιλαβόντες τὴν δύναμιν αὐτῆς, προσαγορεύομεν δικαιοτάτ' ἂν, ὡς εἶοικε, πολιτικὴν. Τὴν ἄρα πολιτικὴν καὶ πολιτικὸν καὶ βασιλικὴν καὶ βασιλικὸν γ' ξυνοθήσομεν, Πολιτικὸς 305, Ε, 259 Δ.

ροντα τὸ παρὸν, τὰ παρασκευάζοντα τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως. Ἡ πολιτεία εἶναι τῶντι τὸ ἄκρον ἄωτον, τὸ ὑψιστον προϊόν τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐργασίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἐν τῇ ἠθικῇ αὐτῆς ἀναπτύξει ἀναπτύσσονται ἰδίως καὶ ἀποκαλύπτονται ἄπασαι αἱ πνευματικαὶ τοῦ ἀνθρώπου ιδιότητες· αἱ δ' εὐγενέστεραι σελίδες τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι αἱ εὐγενέστεραι σελίδες τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἱστορίας. Ὅλοι οἱ μεγάλοι ἱστορικοὶ σταθμοὶ τῆς προόδου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀποτελοῦσι τὸ ἐξοχώτατον σημεῖον τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως, διότι ἡ πολιτεία εἶναι ἡ ἀληθεστάτη καὶ καθαρωτάτη ἔκφρασις τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικότητος.¹

Τούτων τῶν λόγων ἕνεκα αἱ ἠθικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἐπιστῆμαι κατέστησαν σήμερον ἐν τῶν σπουδαιοτέρων μελημάτων τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν, καθότι σαυτὴν ἔχουσαι σχέσιν πρὸς τὴν ἔρευναν αὐτῶν, πρὸς τὴν λύσιν τῶν ἐκαστοτε ἀναφυομένων ζητημάτων, ὧν ἡ ὀρθὴ λύσις ἐστὶν ὄρος ἀπαραίτητος τῆς λογικῆς καὶ πεφωτισμένης αὐτῶν ὑπάρξεως καὶ προόδου. Τὸ δὲ φιλοσοφικὸν δίκαιον, ἡ βᾶσις καὶ ὁ σύνδεσμος τῶν ἐπιστημῶν τούτων, ὑπερτέρα τυγχάνον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἀποψις καὶ θεωρία, εἰσδύον μέχρι τῶν ἐγκάτων αὐτῆς, ἀνερευνᾷ τὰς πηγὰς, ἀφ' ὧν ἀπορρέουσι τὰ ποικίλα ρεύματα, τὰ διαρρέοντα τὰς διαφόρους σφαίρας αὐτῆς, ὑψοῦ τὸ πνεῦμα πρὸς τὴν αἰωνίαν ἀλήθειαν, ἀπελευθεροῦ αὐτὸ ἀπὸ πάσης πέδης οἷαςδήποτε αὐθεντείας, ἱστορικῆς ἢ θρησκευτικῆς, καθιεροῦ τὰ αἰώνια δόγματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς προσωπικότητος, τῆς φιλανθρωπίας, παντὸς γενναίου θεσμοῦ, ἐφ' οὗ ὀφείλει νὰ ἐρείδῃται ἡ ἀνθρωπότης. Ἀληθῶς τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς ἀποστολὴν δὲν ἐπέρανεν εἰσέτι ἡ ἐπιστήμη αὕτη· ὀλίγος χρόνος παρήλθεν, ἀφ' ὅτου τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἤρξατο πράγματι ἀπολυτρούμενον ἀπὸ τοῦ δόγματος καὶ τῆς αὐθεντείας· μεγάλα δὲ προβλήματα ὑπολείπεται νὰ λυθῶσιν ἐν τῇ μέλλοντι· ἡ ἁρμονία ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς ἀνθρωπότητος κοινωνίᾳ δὲν ἀπετελέσθη εἰσέτι. Ὁ ἀνθρώπινος αἰὼν, ὡς προήγγελλεν αὐτὸν ὁ Schiller,² ὁ αἰὼν τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος, ἡ ἐποχὴ τῆς ἀδελφότητος τῶν λαῶν δὲν ἐπέστη καθ' ὅλοκληρίαν· ἡ ἐπιστήμη θέλει ἐργασθῆ εἰσέτι, θέλει δρέψει πολλάκις ἀντὶ πάσης ἀμοιβῆς καὶ εὐγνωμοσύνης τὸν οἶκτον καὶ τὸν γέλωτα, θέλει ἐπικληθῆ οὐτοπικὴ καὶ ὄνειροπόλος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους θέλει θριαμβεύσει, ἀν δὲν εἶναι ψεῦδος ἡ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος, ἀν δὲν εἶναι φαντασιῶδες, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐν τῇ ὑψηλῇ αὐτοῦ ἐννοίᾳ εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἠθικὸν ὄν, ἀνώτερον ἐφημέρων παθῶν καὶ αἰσθημάτων, ἐν τῇ εὐρεῖ αὐτοῦ πνεύ-

1 Den Staat ist die Wirklichkeit der sittlichen Idee. Hegel's Philosophie des Rechts, 305.

2 Unser menschliche Jahrhundert herbeizuführen haben sich — ohne es zu wissen oder zu erzielen — alle vorhergehenden Zeitalter angestrengt. Schiller's, Was heisst und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte.

ματι περιλαμβάνον πᾶσαν ἠθικὴν τοῦ καθόλου ἀνθρωπίνου βίου ιδέαν. Ἴδου ἡ τάσις καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης, οἷα ἀνεπτύχθη καὶ ἐσχῆματίσθη, οἷα ὁσημέραι διαμορφοῦται καὶ τελειοῦται ὑπὸ τῶν ἐξοχωτέρων πνευμάτων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων χρόνων.

Ἡ ἱστορία καὶ ἡ πεῖρα ἀπέδειξαν ἤδη καὶ κατὰ θεωρίαν καὶ κατὰ πράξιν, ὅποσον μεγάλη εἶναι ἡ σημασία, ὁποία ἡ ἀποστολὴ ἐπιστήμης, σκοπὸν καὶ ἀντικείμενον ἐχούσης τὴν ἀνθρωπότητα, πράγματι τέλειον μικρόκοσμον, ὑφ' ὅσας αὕτη σχέσεις ἐμφανίζεται ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὅποσον μεγάλα τοῦ ἠθικοῦ αὐτῆς βίου ζητήματα ἐπελύθησαν ἐν σχετικῶς ἐλαχίστῳ χρονικῷ διαστήματι, ἰδίως ὑπὸ τὴν καθαρὰν ἐπίδρασιν τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας! Οἱ νέοι κώδικες, γνήσια πορίσματα τῆς συγχρόνου τῶν λαῶν πολιτικῆς συνειδήσεως, θεσμοθετοῦντα ὅλας ἐκεῖνας τὰς μεγάλας καὶ γενναίας ἀρχάς, ἃς ἀνεκῆρυξεν ἤδη ἡ ἐπιστήμη, σπεύδει δὲ ὁσημέραι νὰ πραγματοποιήσῃ ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς πορείᾳ ἡ ἀνθρωπότης, καθίστανται τὸ νέον τῶν λαῶν εὐαγγέλιον, τὸ παλλάδιον τῆς μελλούσης αὐτῶν κοινωνικῆς δημιουργίας. Ὑπὸ τοὺς αἰωνοὺς τούτους τελεῖται σήμερον ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· νέοι, ἀγνωστοί τέως ὀρίζοντες εὐρύνονται ἐκάστοτε πρὸ τῶν πόθων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐλπίδων. Ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τοῦ παρελθόντος, ἀπὸ τῶν συντριμμάτων τοῦ παρόντος δημιουργεῖται ἀείποτε ἀρχιτεκτονικώτερος ὁ κόσμος τοῦ μέλλοντος· εἰς τὴν δημιουργίαν δὲ ἐνὸς τοιούτου κόσμου τὸ νέον πνεῦμα προσφέρει τὴν ἐκπολιτιστικὴν αὐτοῦ συνδρομὴν, ἐν πλήρει συνειδήσει τῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς σημασίας αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

* *

*

Διατελοῦμεν σήμερον εἰς ζύμωσιν εἰς μίαν ἀναλυτικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος περίοδον. Ἡ πάλῃ τῶν ιδεῶν δὲν τελεῖται ἐν τῷ ἠθικῷ τῆς κοινωνίας βίῳ ἄνευ λογικῶν ἀφορμῶν, ἐχουσῶν τὰς ρίζας ἐν αὐτῇ τοῦ ἀνθρώπου τῇ φύσει. Ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἀνθρωπότητος δημιουργεῖται σήμερον εἰς νέος κόσμος, ἐγκυμονεῖται μία νέα Σύνθεσις. Ἡ ἡμετέρα ἱστορικὴ περίοδος, ἀνωτέρα κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν, κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνεξαρτησίαν πασῶν τῶν προηγουμένων περιόδων, θέλει διατυπώσῃ τὴν νέαν ταύτην δημιουργίαν, πληρεστέραν καὶ τελειότεραν. Ἴδου ἡ ἐργασία, περὶ ἣν ἐνασχολεῖται σήμερον ἡ πεπολιτισμένη ἀνθρωπότης. Ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ σύγχρονος Ἑλλάς, νεαρὰ εἰσέτι ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, πεζὴ ἰχθυόουσα παρὰ τὸ λυδίον ἄρμα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης, δὲν θέλει ἀπολειφθῆ παντελῶς ἔξω τοῦ χώρου τῆς ἐργασίας ταύτης τοῦ πνεύματος, ξένη πρὸς τὰ αἰσθήματα, ἀδιάφορος πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰ ιδεώδη, ὑφ' ὧν ἐμπνέεται καὶ συγκινεῖται ἡ νεωτέρα κοινωνία.

Laboremus! Ἀπὸ τοῦ μεγάρου τούτου πέπρωται ν' ἀποκαλυφθῇ τελεία, ἀριπρεπὴς ἡ νέα ἐλληνικὴ ἐπιστήμη· ὁ νεώτερος ἐλληνικὸς πολιτισμὸς, τὸ

ἀριστούργημα τῆς ἀναγεννήθειας Ἑλλάδος, μέλλει ν' ἀνατείλῃ ὑπὸ τὸν εὐελπιν τοῦτον οὐρανόν, ὑφ' ὃν ἐσκέφθησαν, ὑφ' ὃν εἰργάσθησαν οἱ ἀθάνατοι τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης ἱεροφάνται! Ἐργασθῶμεν λοιπὸν ἐν πίστει, ἐν ἀφοσιώσει, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀναπτύξωμεν πρὸ πάντων τὴν ἰδίαν ἡμῶν ἀτομικότητα· ἀναρριπίσωμεν τὸ πῦρ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν συνειδήσεως καὶ ἰδιορρυθμίας, τὸ ὑποδόσκον ἐν τοῖς ἰδίοις ἡμῶν στήθεσι, μὴ θερμαινόμεθα ἀπλῶς ἐν πυρᾷ ξένη· μὴ ὀδηγώμεθα ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ ὁδῷ τῆς νέας ἡμῶν ἀναβιώσεως ἀκρίτως ὑπὸ τοῦ φωτὸς ξένης ἐπιστήμης· ἔχωμεν ὑπόδειγμα τὴν ἀρχαίαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἱστορίαν, ἐν πεποιθήσει πρεσβεύοντες, ὅτι μέγα ἔθνος εἶναι μόνον ἐκεῖνο, τὸ ὅποσον ἔχει πίστιν εἰς τὴν ἠθικότητα, ἀφοσίωσιν εἰς τὴν ἰδέαν, ἐνθουσιασμὸν εἰς τὴν πρόοδον, καὶ τότε θέλουσιν ἀνατείλει ἡμέραι ἔξοχοι ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν, καὶ τότε ἡ νέα Ἑλλάς ἐπαξίως θέλει συνεχίσει τὴν ἀρχαίαν.

Ὅχι, δὲν εἶναι ποιητικὴ οὐτοπία, δὲν εἶναι φιλοπατρίας πόθος ἢ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ στιγμιαῖον σφάλμα ἐνὸς ἰδεώδους τῆς διπλωματίας. Εἶναι ἱστορικὴ ἀνάγκη ἢ ἀναβίωσις τοῦ ἑλληνισμοῦ· ἢ συνεργασία αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ πνεύματος εἶναι εἰς ὅρος τῆς καθόλου ἀνθρωπίνης προόδου· οὐδὲν τελεῖται ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου, ἄνευ σκοποῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ· τὸ ἔθνος, τὸ ὅποσον παρέσχε τὰς εὐγενεστάτας τῶν εὐεργεσιῶν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, τὸ ὅποσον χθὲς εἰσέτι ἀνεγεννήθη μετὰ τοσαύτης ζωῆς καὶ εὐρωστίας, κινήσαν εἰς θαυμασμὸν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀντιπάλους του, δὲν πρόκειται νὰ διαδραματίσῃ ἄφωνον, ἄδοξον πρόσωπον ἐν τῷ πολυκυμάντῳ δράματι τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. . . . Καὶ σήμερον, ὅτε εὐοίωνοι διοσημεῖαι προαναγγέλλονται ἐν τῷ ὀρίζοντι τοῦ ἑλληνικοῦ μέλλοντος, ὁ σημεῖραι ὀρατώτεραι καθιστάμεναι, σήμερον εἶναι καιρὸς μείζονος πίστεως, συντονωτέρας ἀφοσιώσεως καὶ ἐργασίας. Δὲν αἰσθάνεσθε τὴν στιγμὴν ταύτην μίαν μυστικὴν προαίσθησιν τοῦ μέλλοντος, ἕνα παλμὸν κρύφιον; . . . Δὲν ἐπληξέ τὴν καρδίαν σας ἡ κραυγὴ τῆς νέας ἑλληνικῆς ἐγέρσεως, ἡ μεμακρυσμένη κραυγὴ τῆς ἐλευθερίας, διατυπούσης εἰς τοὺς νέους τῆς Κρήτης Κορύβαντας τοὺς θεσμοὺς τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς πολιτείας; Ἐθνος ἔχον ζῶσαν τὴν συνείδησιν τῆς ἐλευθερίας του δὲν θνήσκει. Ἢδη ἡ πατρὶς τοῦ Μίνωος ἤρξατο θεσμοθετοῦσα τοὺς νέους τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας νόμους, οὓς μετ' ὀλίγον θέλει ἀνακηρύξει εὐρυτέρους καὶ ζωηροτέρους ἢ καθολικὴ τοῦ ἐξεγειρομένου ἔθνους συνείδησις, κάλλιστα γινώσκουσα, ὅτι μόνον ὑπὸ ἐλευθερίαν ἐν ἔθνος ἀναπτύσσεται ἀρτιμελὲς καὶ εὐρωστον, ὅτι ἄνευ αὐθυποστάτου πολιτικοῦ βίου, ἄνευ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, οὐδεμία πρόοδος, οὐδεμία ἠθικότης δύναται ν' ἀναπτυχθῇ καὶ ὅτι αἱ μεγάλα, αἱ ἐνδοξοὶ ἡμέραι ἐνὸς ἔθνους ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῷ πολιτισμῷ, εἶναι αἱ ἡμέραι τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας.

N. KAZAZIS ὁμηγητής.